

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

Факультет іноземних мов

Кафедра англійської філології

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему: **«ШЛЯХИ ДОСЯГНЕННЯ АДЕКВАТНОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ПРИ
ВІДТВОРЕННІ МОВНОСТИЛІСТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОМАНУ
ДЕНІЕЛА КІЗА “FLOWERS FOR ALGERNON” ЗАСОБАМИ
РОСІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ»**

Студентки 2 курсу групи МФА
Галузі знань 035 Філологія.

Спеціальності 035.04 Філологія (Германські мови і
літератури) (переклад включно) (англійська, німецька)
Казьмір Вікторії Валеріївни

Використання чужих ідей,
результатів і текстів мають
посилання на відповідне джерело

Науковий керівник: Козачишина О. Л.,
доцент кафедри англійської філології,
доцент, кандидат філологічних наук

(підпис)

(ініціали, прізвище)

Розширена шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Голова комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

(підпис) (ініціали, прізвище)

(підпис) (ініціали, прізвище)

м. Вінниця – 2018 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ХУДОЖНІЙ ПЕРЕКЛАД ЯК ОСОБЛИВИЙ РІЗНОВИД МІЖМОВНОЇ ТА МІЖКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ	8
1.1. Переклад як вид міжкультурної комунікації.....	8
1.2. Еквівалентність та адекватність перекладу.....	13
1.3. Основні різновиди перекладу та їхня специфіка.....	18
1.4. Особливості перекладу художнього тексту.....	23
1.4.1. Прагматичний вимір перекладу художнього тексту.....	26
1.4.1.1. Прагматичні відносини в перекладі	27
1.4.1.2. Прагматичні можливості художнього тексту	29
1.4.2. Культурний компонент у художньому перекладі.....	31
1.5. Перекладацькі трансформації як необхідний засіб досягнення адекватності художнього перекладу.....	34
1.5.1. Поняття трансформацій у перекладі та їх основні причини.....	35
1.5.2. Лексичні трансформації.....	40
1.5.3. Граматичні трансформації.....	44
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1.....	49
РОЗДІЛ 2. ШЛЯХИ ДОСЯГНЕННЯ АДЕКВАТНОСТІ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ «FLOWERS FOR ALGERNON» РОСІЙСЬКОЮ ТА УКРАЇНСЬКОЮ МОВАМИ.....	51
2.1. Роман «Flowers for Algernon» як видатний твір американської художньої літератури.....	51
2.2. Лексико-стилістичні особливості роману «Flowers for Algernon» в ракурсі перекладацьких труднощів	52
2.2.1. Специфіка відтворення власних імен роману засобами російської та української мов	52
2.2.2. Стилiстичні фігури першотвору як проблема перекладу.....	56

2.2.3. Особливості персонажного мовлення та засоби їх	
передачі у російському та українському перекладі.....	69
2.2.4. Шляхи досягнення адекватності перекладу роману	
російською та українською мовами у зіставному аспекті.....	79
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2.....	83
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	85
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	87
ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ.....	93

ВСТУП

Переклад у сучасному світі виступає важливим засобом спілкування між індивідами, які розмовляють різними мовами й належать до різного лінгвокультурного ареалу. На окрему увагу заслуговує художній переклад. Він давно став важливою складовою частиною розвитку суспільно-естетичної свідомості, потужним чинником взаємодії літератур і культур, що здійснюється не тільки на рівні пізнання особливостей культури іншого народу, а й на рівні взаємовпливу та взаємопроникнення проблематики, стилів, жанрів. Більш того, до характерних особливостей художньої літератури належать безмежна різноманітність лексичних, граматичних і стилістичних засобів, притаманних унікальній манері написання твору письменником, що значно ускладнює процес перекладу, під час якого виникає проблема відтворення індивідуальної, національної та культурної своєрідності першоджерела.

Додаткове навантаження на переклад лягає в тому випадку, коли автор навмисне порушує мовну норму задля створення неповторного стилістичного ефекту. Подібні тексти викликають особливе зацікавлення лінгвістів перекладацької галузі, оскільки навіть той, здавалося б, неперекладний текст, все таки успішно перекладається, а інтерес викликає питання, яким чином вдається досягнути адекватності при їхньому перекладі. Одним із найкращих прикладів таких текстів є науково-фантастичний роман Деніела Кіза «Квіти для Елджернона».

Наше дослідження присвячене пошукові шляхів та методів, за допомогою яких, автори перекладу роману, Сергій Шаров та Віктор Шовкун, досягли адекватності перекладу при відтворенні мовностилістичних особливостей твору засобами російської та української мов.

Матеріалом нашого дослідження є англійський першотвір Деніела Кіза «Flowers for Algernon», його український переклад Віктора Шовкуна та російський переклад Сергія Шарова.

Об'єктом дослідження виступає лексико-стилістичні особливості роману

«Flowers for Algernon», що становлять труднощі при їх відтворенні засобами російської та української мов.

Предметом дослідження є шляхи подолання перекладацьких труднощів при відтворенні лінгво-стилістичної специфіки роману засобами російської та української мов.

Актуальність магістерського дослідження зумовлена необхідністю дослідити стратегії й тактики перекладу художніх текстів з усіма можливими складнощами, імплікаціями, культурним компонентом тощо. Дипломне дослідження є актуальним через зростаючий інтерес перекладознавців до засобів оптимального відтворення усіх змістовних та формальних параметрів таких творів та потребою заповнити цю ланку в українському та російському перекладознавстві. Адекватна передача образної, як експліцитної, так і імпліцитної інформації художнього твору мовою перекладу, а також мінімізація втрат у процесі відтворення стилістичного ефекту в перекладі потребують прискіпливої уваги перекладознавців. Важливість вивчення питання про відтворення стилістичних засобів у творах художньої літератури, зумовлена також необхідністю відтворення стилістичного ефекту оригіналу в перекладі. Питанням художнього перекладу, відтворення стилістичних особливостей мовою перекладу, реалій та образності займалися такі перекладознавці як Р. П. Зорівчак, Е. Е. Белова, Д. І. Єрмолович та інші, але ця проблема є неосяжною, тому кожне нове дослідження – це ще один внесок до цієї складної теми. У нашій роботі вперше здійснюється зіставний аналіз російського та українського перекладів роману Деніела Кіза «Flowers for Algernon».

Метою нашого дослідження виступає встановлення шляхів, за допомогою яких автори перекладу досягли адекватності при перекладі роману на українську та російську мови.

Досягнення зазначеної мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- 1) з'ясувати розуміння поняття «перекладу» в сучасній лінгвістиці;
- 2) розкрити поняття «адекватності» та «еквівалентності» перекладу;
- 3) дослідити основні різновиди перекладу та визначити їх специфіку;

- 4) дослідити особливості прагматичного виміру тексту та роль культурного компоненту при художньому перекладі;
- 5) проаналізувати використання перекладацьких трансформацій як засобу досягнення адекватності при перекладі;
- 6) здійснити аналіз лексико-стилістичних особливостей роману «Flowers for Algernon» в ракурсі перекладацьких труднощів;
- 7) проаналізувати способи відтворення мовами перекладу власних імен роману;
- 8) дослідити специфіку перекладу стилістичних фігур першотвору;
- 9) проаналізувати особливості персонажного мовлення та його передачі засобами української та російської мов;
- 10) охарактеризувати шляхи досягнення адекватності при перекладі роману засобами російської та української мов..

У магістерській роботі застосовуються такі **методи**: мовностилістичний аналіз першотворів, під час якого виявляються мовні елементи, що можуть сприяти створенню естетичного ефекту, метод контекстуального аналізу, який слугує для встановлення художньої значущості мовних елементів тексту. Окрім цього, для вирішення поставлених завдань у роботі знайшов застосування комплекс спеціальних методів: контрастивного опису (дозволяє виявити подібності та розбіжності в семантиці та функціях одиниці однієї мови порівняно з її можливими відповідниками в іншій мові), контекстуально-ситуативного аналізу (слугує для уточнення функцій певного стилістичного засобу у кожному конкретному контексті).

Наукова новизна дослідження полягає в проведенні комплексного дослідження проблем відтворення стилістичних засобів у художньому перекладі; визначаються шляхи досягнення адекватності перекладу роману. У роботі розглядаються способи перекладу стилістичних засобів на віддалені від оригіналу російську та українську мови, що є певним внеском до теорії художнього перекладу. Вперше здійснено зіставний аналіз українського та російського варіантів перекладу роману.

Теоретичне значення роботи. Внесок у теорію художнього перекладу, зокрема у ракурсі можливих способів відтворення власних імен, передачі стилістичних фігур та аналізу специфіки мовлення персонажу художнього твору.

Практична цінність роботи може знайти застосування у теорії художнього перекладу. Напрацювання магістерської роботи можна використати при викладанні курсів художнього перекладу, при проведенні семінарів з практичного перекладу. Результати дослідження становлять певний інтерес для лінгвістів лінгвокультурологічного профілю, а також для перекладачів-практиків.

Апробація роботи. Основні результати дипломного дослідження були представлені на 3 міжнародних та 1 всеукраїнській науково-практичних конференціях та на науковій конференції викладачів та студентів факультету іноземних мов, а саме:

- I міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Міжкультурна комунікація і перекладознавство: точки дотику та перспективи розвитку», м. Переяслав-Хмельницький, 15 березня 2018 р.;

- VI міжнародній студентської інтернет-конференції «Англійська мова у міждисциплінарному контексті безперервної освіти», м. Кам'янець-Подільський, 12 - 20 квітня 2018 р.;

- XVI міжнародній студентській інтернет-конференції «Мова, освіта, культура: Інтеграційні тенденції в сучасному світі», м. Вінниця, 4 грудня 2018 р.;

- всеукраїнській науковій конференції «Актуальні проблеми філології та методики викладання іноземних мов у сучасному мультилінгвальному просторі», м. Вінниця, 22 листопада 2018р.;

- науковій конференції викладачів та студентів факультету іноземних мов «Актуальні проблеми лінгвістики та методики викладання іноземних мов у вищому навчальному закладі та школі», м. Вінниця, 25 квітня 2018р.

Структура роботи. Дана робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (81 найменування), джерел ілюстративного матеріалу (3 найменування). Загальний обсяг – 86 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ХУДОЖНІЙ ПЕРЕКЛАД ЯК ОСОБЛИВИЙ РІЗНОВИД МІЖМОВНОЇ ТА МІЖКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

1. 1. Переклад як вид міжкультурної комунікації

На нинішньому етапі розвитку людського суспільства, етапі глобалізації, інтеграції та інтенсифікації контактів між людьми, народами й цивілізаціями, особливого значення й, відповідно, масштабів набуває перекладацька діяльність. Переклад у сучасному світі виступає важливим засобом спілкування між індивідами, які розмовляють різними мовами й належать до різного лінгвокультурного простору. У такому контексті переклад розглядають як особливий вид міжмовної та міжкультурної комунікації. Вважають, що комунікація – це міжособистісне спілкування, метою якого є встановлення взаєморозуміння, а міжкультурна комунікація – це особливий вид комунікації чи спілкування між носіями різних мов та різних культур.

Коляда Н.А. вказує на особливе значення перекладу в процесі міжкультурної комунікації, яке проявляється в наступному:

- переклад має колосальний вплив на становлення інноваційних методів і прийомів в одній з найважливіших сфер духовної діяльності людини – літературі. Так, певні запозичення роблять свіжий внесок в культурний розвиток, а також дають очевидний поштовх прогресивному розвитку на перспективу;

- однією з характеристик перекладу і перекладацької діяльності виступає часовий вимір. Це проявляється в тому, що вони є сполучною ланкою між сучасною культурою і культурою минулих часів. Дійсно, будь-який художній твір цілком належить своїй епосі. Однак він також живе у віках як в середовищі тієї мови, якою він створений, так і в перекладній мові;

- переклад покликаний зробити твір автора надбанням всього людства [22, с. 44].

Процес міжкультурної комунікації являє собою спілкування представників

різних етнокультур, які визначають для них систему взаємини з навколишньою дійсністю. Етнокультурна специфіка часто призводить не стільки до взаємодії, скільки до «зіткнення» картин світу комунікантів. Схожа ситуація складається і при перекладі іншомовного тексту: перекладач і автор належать до різних етнокультур, тому специфіка картини світу перекладача не може не реалізуватися в тексті перекладу. У зв'язку з цим, стає цікаво визначити точки дотику і взаємодії ключових понять міжкультурної комунікації і сучасного перекладознавства. Для цього необхідно дослідити загальні механізми функціонування перекладу, як акту опосередкованої міжкультурної комунікації, які проявляються при зіставленні оригінального і перекладного текстів.

Перша точка дотику пов'язана з проблемою взаємодії мови і культури, що стала фундаментальною для теорії міжкультурної комунікації.

Основи вивчення даного питання були закладені науковою працею багатьох відомих вчених. У роботах німецького філолога В. фон Гумбольдта мова ототожнюється з «духом» народу, володіє енергією і самостійним характером і впливає не тільки на культуру, а й на мислення народу. Мова може реагувати на вплив культури, а зворотній вплив мови здійснюється через все створене народом в минулому [23, с. 364]. Досягнення культури також не проходять для мови безслідно, допомагаючи їй піднятися на вищий щабель розвитку.

Друга точка дотику між міжкультурною комунікацією і перекладом проявляється в проблемі репрезентації фонових знань в мові. В першу чергу йдеться про культурні і мовні реалії, тобто про «реальні факти, що стосуються побуту, культури, історії, героїв, традицій і звичаїв країни, що вивчається», а також про їх мовні відповідності [64, с. 25].

Наступну суміжну точку міжкультурної комунікації та перекладу можна позначити як взаємодію мовної та культурної картин світу. Існує велика кількість різновидів картин світу таких як наївна, наукова, релігійна, культурна, мовна, реальна (адаптивна) та нереальна (неадаптивна) картини світу [70, с.194]. Але у лінгвістичній науці ставлення людини до навколишньої дійсності розглядають через комплексне функціонування таких різновидів картин світу, як реальної,

культурної і мовної. Перша складова цього комплексу, реальна картина світу, знаходить втілення в універсальних фонових знаннях носіїв мови.

У ролі другої складової виступає «культурна картина світу», яка розуміється як сукупність всіх знань і уявлень про цінності, норми, звичаї, менталітет власної культури і культур інших народів [Садохін, с. 35]. Вона забезпечує відображення реального світу «через призму понять, сформованих на підставі уявлень людини, які пройшли через її свідомість та отримані за допомогою органів чуття» [63, с. 42]. Індивідуальні картини світу у представників однієї нації багато в чому збігаються, оскільки вони формуються під впливом однакових факторів: географічних (кліматичних і природних умов), соціальних (історії суспільства і його соціальної структури), культових (вірувань, традицій, характерного способу життя народу) та інших.

Національна специфіка культурної картини світу знаходить своє відображення в мовній картині світу, під якою зазвичай розуміється «специфічно людське сприйняття світу, зафіксоване в мові» [47, с. 64]. Їх зв'язок проявляється в тому, що реальна картина світу за участю мислення (свідомості) впливає на мову і на її носія і визначає особливості вживання мовних одиниць. Культурна картина світу відбивається в мові не завжди достатньо послідовно, правильно і точно, проте спотворення не настільки значні, щоб людина не могла їх компенсувати за допомогою інших засобів пізнання навколишнього світу.

В теорії міжкультурної комунікації за допомогою поняття «картина світу» пояснюється також сутність процесу міжкультурного спілкування. Щоб підкреслити, що при контакті комуніканти відчують вплив двох мов і двох етнокультур, фахівці використовують терміни «первинна картина світу» (рідна для комуніканта) і «вторинна картина світу» (сформована при вивченні іноземної мови) [63, с. 43]. Взаємодія первинної і вторинної картин світу є досить складним в психологічному плані процесом, так як від учасників комунікації, які відчують інтерференцію рідної етнокультури та рідної мови, потрібно пристосування до іншого бачення світу.

Л. К. Латишев для позначення можливих етнокультурних труднощів

перекладу використовує поняття «лінгвоетнічного бар'єру». До його складу входять компоненти, обумовлені приналежністю комунікантів до різних лінгвокультурних спільнот: розбіжність мовних систем, що беруть участь в перекладі, їх мовних норм, мовленнєвих норм (узус) і розбіжність преінформаційних запасів носіїв мов [40, с. 21].

У процесі перекладу перекладач повинен нейтралізувати лінгвоетнічний бар'єр і запобігти порушенню смислового сприйняття, не допустивши національно-культурної асиміляції перекладу, щоб «партнер не втратив в процесі комунікації свою національно-культурну ідентичність» [40, с. 21]. Для його успішного виконання перекладачеві необхідно володіти певним набором перекладацьких модифікацій і трансформацій, в тому числі йому рекомендується додавати в текст перекладу додаткову інформацію пояснювального характеру або використовувати примітки.

Чергове зіткнення міжкультурної комунікації та перекладу проявляється в проблемі «зіткнення» етнокультур в процесі міжкультурного спілкування.

Традиційно міжкультурна комунікація характеризується як своєрідний «діалог культур» [63, с. 14]. Однак позитивний результат взаємодії учасників спілкування спостерігається далеко не завжди, тому що воно «може протікати як через взаємну адаптацію і розуміння культурної своєрідності сусідів, так і через взаємні конфлікти» [21, с. 22].

Індивідуальні особливості носіїв мов і культур теж можуть серйозно ускладнити взаєморозуміння, тому необхідно враховувати особливості характеру комунікантів, специфіку їх емоційного складу та мислення. Найчастіше міжкультурна комунікація на індивідуальному рівні – це зіткнення різних світоглядів, при якому партнери елементарно не розуміють цих відмінностей.

Нарешті, останнім ключовим зіткненням міжкультурної комунікації та перекладу є проблема «комунікативних невдач».

В теорії міжкультурної комунікації були вироблені певні категорії, за допомогою яких можна охарактеризувати особливості культур і виявити розбіжності між ними. До них відносяться усвідомлення себе і простору; система

вербальної і невербальної комунікації; одяг і зовнішній вигляд; їжа і правила поведінки за столом; час і його сприйняття; взаємини; норми і цінності; система релігійних переконань і уявлень; розумова діяльність і методи навчання; організація праці та ставлення до роботи. Про схожі категорії, або «культурні теми» згадують і зарубіжні германісти, наводячи як приклад такі: «Їжа», «Робота», «Поведінка», «Час», «Ввічливість» та ін. Специфічність категорій є причиною найбільшої кількості випадків «неадекватного розуміння мовного або поведінкового акту комуніканта, зумовленого неволодінням системою значень його культури» [22, с. 59]. Такі випадки прийнято вважати «комунікативними невдачами».

Причиною комунікативних невдач можуть бути, наприклад, лексико-фразеологічні обмеження, що регулюють користування мовою. Також вони можуть бути обумовлені незнанням так званих помилкових еквівалентів. Етноспецифічні асоціації та уявлення зазвичай визначають появу різних конотацій у подібних слів в різних мовах, тому їх вживання в спілкуванні з представником іншої етнокультури часто викликає набагато більше труднощів, ніж безеквівалентна або фонові лексика.

Тому таку міжкультурну комунікацію необхідно інтерпретувати як сукупність специфічних процесів взаємодії партнерів, які усвідомлюють факт «чужорідності» один одного. Її ключовими моментами є чужорідність партнера, яку необхідно усвідомити і врахувати в спілкуванні з ним, і прагнення до подолання міжкультурних відмінностей, яке повинно бути головною метою спілкування.

Розуміння кожної культури як системи знаків, а тексту як елемента даної системи однозначно вказує на те, що перекладач також знаходиться на стику двох семіосфер: «своєї» і «чужої», представленої текстом, який підлягає перекладу.

Отже, переклад іншомовного тексту представляє собою акт міжкультурної комунікації, обумовлений специфікою картини світу перекладача і спрямований на розшифрування значень одиниць, що входять до складу даного тексту, з подальшим перекодуванням їх в одиниці тексту перекладу. При цьому неминуче

відбуваються зміни в змісті тексту, які в певних випадках можуть призводити до його неправильної інтерпретації, тобто до того, що в міжкультурній комунікації прийнято вважати комунікативними невдачами.

1. 2. Еквівалентність та адекватність перекладу

Терміни «еквівалентність» та «адекватність» завжди використовуються при перекладі іноземних текстів. Часом в них вкладається різний зміст, а іноді вони розглядаються як синоніми. Так, в праці Т. Р. Левицької «Про принципи функціональної адекватності перекладу» термін «адекватність» в ряді випадків виявляється взаємозамінним з терміном «еквівалентність» [41, с. 75].

У той же час інші автори поняття «еквівалентність» та «адекватність» протиставляють один одному. Наприклад, В. Н. Комісаров розглядає «еквівалентний переклад» і «адекватний переклад» як різні поняття, хоча вони мають деякі спільні риси і інколи стикаються один з одним. В. Н. Комісаров вважає, що термін «адекватний переклад», має ширший зміст і відповідає «хорошому» перекладу, тобто перекладу, який забезпечує необхідну повноту міжмовної комунікації в конкретних умовах. Термін «еквівалентність», як вже зазначалося вище, він розуміє як смислову спільність прирівнюваних один до одного одиниць мови й мовлення.

У перекладацькій справі поняття еквівалентності є ключовим, але при цьому воно часто тлумачиться як «рівноцінність текстів оригіналу і перекладу», як «основне завдання перекладу», а в якості синонімів наводяться поняття рівноцінності, адекватності, тотожності. А.Д. Швейцер вважає, що основне завдання перекладача – досягнення комунікативної еквівалентності [68, с. 51]. В. М. Комісаров, А. Д. Швейцер, А. Паршин виділяють різні рівні еквівалентності, вважаючи, що адекватний переклад має на увазі певний (відповідний даному конкретному випадку) рівень еквівалентності, при цьому еквівалентний переклад далеко не завжди є адекватним [8, с. 28]. Разом з тим, не слід забувати, що будь-яка ієрархізація рівнів еквівалентності завжди умовно-відносна, тому що ступінь

зближення з оригіналом залежить від багатьох факторів: від майстерності перекладача, від особливостей зіставлення мов і культур, характеру перекладних текстів і т.д. [14, с. 18].

Сучасне перекладознавство розглядає переклад в широких рамках міжмовної комунікації та вивчає всі його аспекти і визначальні чинники як власне мовні або лінгвістичні, так і екстралінгвістичні або зовнішні відносно мови, які прямо або побічно впливають на прийняття перекладачем остаточного рішення. У багатьох сучасних перекладознавчих теоріях підкреслюється важливість адекватності та еквівалентності перекладу, права перекладача на власний стиль та зміщення акценту на те, що переклад є актом творчого перероблювання тексту оригіналу. Раніше велика увага приділялася порівнянню оригіналу з перекладом, часто з метою встановити, що було втрачено або спотворено в процесі перекладу. Сучасний підхід рішучим чином відрізняється і не є оцінювальним.

Найбільш близький до розуміння терміна «еквівалентність» є Л. С. Бархударов, який називає еквівалентність семантичною категорією, що реалізується в смисловому збігу текстів мови оригіналу (далі по тексту МО) і мови перекладу (далі по тексту МП) [8, с. 29]. У роботах європейських і американських дослідників еквівалентність сприймається саме як семантична категорія, пов'язана з відносинами смислової тотожності між текстами МО і МП, а також і з відносинами максимально досяжної тотожності між текстами МО і МП.

Вивчення проблеми еквівалентності привело дослідників до розробки декількох типологій і до необхідності виділити кілька типів еквівалентних відносин в залежності від рівня відносин одиниць перекладу (рівень морфем, слів, словосполучень і речень) або типу інформації (денотативна, конотативна, прагматична). Так, В. Коллер виділяє референціальну або денотативну еквівалентність (*referential, or denotative equivalence*), що передбачає збереження предметного змісту тексту; конотативну еквівалентність (*connotative equivalence*), що передбачає передачу конотацій тексту шляхом цілеспрямованого вибору синонімічних мовних засобів, коли одиниці МО і одиниці МП викликають ті ж

або подібні асоціації у їх носіїв; контекстуальну або текстуально-нормативну еквівалентність (*text-normative equivalence*), орієнтовану на жанрові ознаки тексту, на мовні і мовленнєві норми, коли одиниці МО і одиниці МП переважно вживаються в однаковому або подібному контекстному оточенні; прагматичну еквівалентність (*pragmatic equivalence*), що передбачає певну установку на одержувача, коли одиниці МО і одиниці МП викликають ті ж або подібні емоції у носіїв мови; формальну еквівалентність (*formal equivalence*), орієнтовану на передачу художньо-естетичних, каламбурних, індивідуальних та інших формальних ознак оригіналу, при якій слова МО і слова МП характеризуються фонетичною або орфографічною схожістю [74, с. 101]. Вид еквівалентності уточнюється шляхом зазначення тих аспектів, в яких застосовується це нормативне поняття. Тобто, йдеться про інваріант перекладу – про ті конкретні властивості оригіналу, які повинні бути збережені в процесі перекладу. Перевагою цього підходу до еквівалентності є, на наш погляд, те, що він враховує багатогранність перекладацького процесу. У. Коллер вважає, що в шкалі цінностей, якими оперує перекладач, існують лише змінні величини. Таким чином, ієрархія вимог еквівалентності варіюється від тексту до тексту, що не дає можливості сформулювати єдину головну вимогу, яка лежала б в основі будь-якої еквівалентності.

Ю. Найда і Ч. Табер виділяють два типи еквівалентності: динамічну еквівалентність, яку визначають як тотожність впливу на реципієнтів – носіїв МО і МП, і формальну еквівалентність, що отримується в результаті використання в перекладі регулярних міжмовних відповідностей [53, с. 58]. А. Ньюман наголошує, що не вся інформація, що передається, однаково релевантна у відповідних ситуаціях перекладу або в різних контекстуальних умовах, він наділяє перекладача правом вирішувати, який тип інформації повинен бути переданий в першу чергу, а яка інформація може бути опущена або скорочена; тексти, які зазнали такої обробки, він називає функціонально еквівалентними і виділяє функціональну еквівалентність (*functional equivalence*) в особливий тип.

Райнер Арнтц виділяє класифікацію типів еквівалентності на рівні

номінативних одиниць, або лексичних і лексико-семантичних відповідностей. Була зазначена «one-to-one equivalence», яка може бути встановлена між поодинокими словами (виразами) двох мов і яку слід визначати як лексичну еквівалентність, відносини тотожності або високого ступеня смислової близькості між одиницями різних мов, що дозволяють використовувати ці одиниці в якості перекладацьких відповідностей у всіх можливих контекстах вживання даного слова. Якщо в одній мові існує кілька одиниць, які знаходяться у відносинах смислової тотожності або близькості до однієї одиниці іншої мови, то такі відносини називаються відносинами «one-to-many equivalence». Ще один тип відносин еквівалентності, коли одиниця однієї мови покриває лише частину семантики одиниці іншої мови, називають «one-to-part-of-one equivalence». І, нарешті, відносини двох одиниць різних мов, між якими немає ніякої смислової подібності, і вони не можуть виникнути ні в яких контекстуальних умовах, називають «nil equivalence», тобто відсутністю еквівалентності, або нульова еквівалентність [72, с. 13].

Що ж стосується поняття адекватності, в перекладознавстві воно розглядається переважно як «відповідність перекладеного тексту цілям перекладу» [1, с. 34]. У сучасному європейському перекладознавстві дане поняття більш вагоме, воно нерозривно пов'язане з нормативним аспектом перекладу. Той факт, що питання, які виникають в перекладі, а саме «неможливість перекладу» і «проблемний перекладу» можуть бути вирішені різними способами, змушує визнати, що категорія адекватності перекладу є певною мірою суб'єктивною, що спирається на сприйняття і повинна оцінюватися лише на основі розгляду текстового рівня. Внаслідок цього обговорення адекватності як норми перекладу призводить фахівців до питань допустимості відхилень від мовної та смислової структури тексту. Адекватний переклад тексту – це переклад, який підпорядковується принципу композиційності. Принцип композиційності в даному контексті означає, що переклад тексту повністю зводиться до перекладу речень, з яких він складається, а переклад речень – до перекладу слів. Єдина поправка, яку при цьому допускається робити – це поправка на граматичні

взаємозв'язки, яких повинні безумовно дотримуватися. Це стосується абсолютно будь-якого тексту – філософського, художнього, природничого і т.д. Вимога ж щодо того, що перекладач повинен перекладати не слова, а думки, є абсолютно доречною, коли йдеться про ненаукові тексти. Повністю адекватний переклад художніх текстів неможливий, причому бувають твори, які піддаються «більш-менш» адекватному перекладу (тим менше вони цінні з художньої точки зору), а бувають твори, які просто неможливо навіть приблизно адекватно перекласти (наприклад, віршовані твори великих поетів). Тому мова в цих випадках може йти тільки про «анархічний переклад». І перекладач тут дійсно має рівні права з автором, бо в цьому випадку він практично не перекладає, а «творить» новий текст.

Ізраїльський фахівець в області перекладу Г. Турі вважає, що адекватність може проявлятися як певне ставлення до вихідного тексту, так само, як і ставлення до перекладеного тексту; вона виникає як дотримання норм МО і коректність щодо норм МП. Крім цього адекватний переклад передбачає повну еквівалентність прагматичної складової тексту, якої неможливо досягти, порушуючи жанрово-стилістичні норми тексту.

Адекватність як цільову відповідність слід відрізнити від еквівалентності як відносин подібності, що наближаються до тотожності. Вважається, що адекватність перекладу недосяжна без реалізації еквівалентності на окремих рівнях побудови тексту, хоча еквівалентність не завжди призводить до адекватності.

Функціонально адекватним може бути визнаний текст, який відображає умови комунікації, стильові і жанрові характеристики вихідного тексту, але при цьому, так як він орієнтований на одержувача повідомлення, повинна бути врахована жанрова система мови перекладу. Функціональна адекватність може визначатися на основі оцінки семантичної, стилістичної і жанрової еквівалентності тексту перекладу і тексту оригіналу. Найбільш актуальною ця характеристика тексту перекладу може бути визнана для стилів, що характеризуються жорсткою жанровою парадигмою, наприклад, для офіційно-

ділових текстів, окремих жанрів наукової мови.

Суб'єктивність в оцінці адекватності виконаного перекладу ґрунтується на досвіді відомих перекладачів, письменників, вчених і оперує такими критеріями, як «відповідність оригіналу», «природність мовного потоку перекладеного тексту». Орієнтовані на сприйняття критерії якості були сформульовані в дослідженнях Ю. Найди і Ч. Табера, вони ґрунтуються на відносинах динамічної еквівалентності між текстом МО і текстом МП, а також на способах впливу на реципієнта – носія МП для формування того ж образу сприйманого тексту, що і у носія МО.

Ю. Найда сформував три основні критерії, які, характеризуючи якість перекладу, нерозривно пов'язані з поняттям адекватності: загальна ефективність комунікації, розуміння задуму автора тексту, еквівалентна реакція на текст (*general efficiency of the communicative process, comprehension of intent and equivalence of response*). Пізніше ці критерії були дещо змінені і перефразовані: правильність сприйняття, ясність (простота), розуміння і співпереживання [52, с. 88].

На нашу думку, погляд В. Н. Комісарова на питання еквівалентності та адекватності перекладу є найточнішим з усіх розглянутих варіантів. Ми погоджуємося з тим тлумаченням, що дані поняття мають спільні риси, але, насправді, є різними поняттями. Адекватний переклад завжди передбачає використання еквівалентних слів в процесі перекладу, коли ж еквівалентний переклад не завжди може бути адекватним.

Таким чином, трактування термінів «еквівалентність» і «адекватність» може демонструвати як багато спільного, так і певні відмінності, на які необхідно звертати належну увагу, щоб уникнути можливої термінологічної плутанини і забезпечити максимально системний підхід до навчання перекладу.

1. 3. Основні різновиди перекладу та їхня специфіка

Описуючи процеси перекладу, дослідники використовують такі поняття, як

спосіб, прийом, метод, кожен з яких має власний зміст. Р.К.Міньяр-Белоручев пише, що «спосіб перекладу – це основний засіб досягнення поставленої мети, який відображає об'єктивно існуючі закони дійсності. Спосіб не є діяльністю, не є системою дій, а є психологічною операцією, яка реалізує дію переходу від однієї мови до іншої для вираження вже сформульованої думки, для повторного позначення предмета одним з існуючих способів перекладу» [50, с. 100].

Способи і прийоми перекладу досить часто перегукуються з перекладацькими трансформаціями. Вони можуть бути схожі за своєю сутністю, а інколи й навіть позначати одне і те саме явище. Сюди відносять транскрипцію, транслітерацію, калькування, описовий та буквальний переклад.

Одним із таких прикладів може слугувати транскрипція та транслітерація при перекладі. Транскрипція і транслітерація – це способи перекладу лексичної одиниці оригіналу шляхом відтворення її форми за допомогою букв МП. При транскрипції відтворюється звукова форма іншомовного слова, а при транслітерації його графічна форма (буквений склад). Провідним способом в сучасній перекладацькій практиці є транскрипція зі збереженням деяких елементів транслітерації.

Питання транскрипції та транслітерації імен та власних назв можна розглянути дещо детальніше. Немає жодних правил щодо того, як різні українські та англійські імена повинні бути перекладені, хоча українські власні назви людей та прізвищ в основному передаються на фоні їхньої фонетичної або орфографічної структури, тобто за допомогою транслітерації англійською [39, с. 91].

Способи передачі англійських голосних українською мовою також різні. Вибір їх та сфера їх використання може бути визначена певними мовними та екстралінгвістичними факторами. Це такі, як: а) позиція фонем в англійському слові або власному імені; б) середовище фонем; в) походження власної назви; г) традиція (якщо така є) перекладу назви українською мовою, коли найменування є загальним на двох мовах, наприклад, біблійного походження.

Незалежно від значних розбіжностей, що існують між фонемними

системами двох мов, ряд власних імен англійської мови викладається українською лише шляхом транслітерації, наприклад: «Barbara – Барбара, Norman – Норман, Rita – Ріта, Tristram – Трістрам, Victor – Віктор» та інші. Певні англійські власні назви транслітеруються з пропущенням або додаванням однієї або двох літер в українській мові. Такий вид рендеринга стає необхідним при роботі з англомовними орфографічними формами власних імен і для уникнення порушення традиційно встановлених правил написання української мови [39, с. 96].

Слід підкреслити, що в останні десятиліття існує загальна тенденція до транскрибування або транслітерації іноземних власних назв, а не їх перекладу.

Багато англійських імен поряд з іншими географічними та власними назвами передаються українською мовою частково за допомогою транскрипції та частково через транслітерацію. Це можна спостерігати в назвах у наведених нижче прикладах. Перша (1) група географічних назв має початковий склад транскрипції, а завершальні склади транскрибуються, а друга група (2) містить географічні назви, перші складені за допомогою транскрипції, а кінцеві склади транслітеровані [39, с. 102].

1		2	
Birmingham	Бірмінгем	Brighton	Брайтон
Kingstown	Кінгстаун	Greensboro	Грінзборо
Midway	Мідвей	Houston	Гюстон
Sheffield	Шеффілд	Wyoming	Вайоминг

Наступним способом перекладу виступає калькування. Калькування – це спосіб перекладу лексичної одиниці оригіналу шляхом заміни її складових частин – морфем або слів (у випадку стійких словосполучень) – їх лексичними відповідниками в МП. Сутність калькування полягає у створенні нового слова або сталого поєднання в МП, копіює структуру вихідної лексичної одиниці [34, с. 23]. Саме так чинить перекладач, перекладаючи «superpower» як «наддержава»; «mass culture» як «масова культура»; «green revolution» як зелена революція. У ряді випадків використання прийому калькування супроводжується зміною порядку

проходження елементів, які калькуються: «land-based missile – ракета наземного базування»; «Rapid Deployment Force – сили швидкого розгортання». Нерідко в процесі перекладу транскрипція і калькування використовуються одночасно: «transnational – транснаціональний»; «petrodollar – нафтодолари»; «miniskirt – міні-спідниця».

Калькування поділяється на декілька видів:

1) Лексичне калькування (словотворче) – слово, створене за іншомовної словотвірної моделі, але з матеріалу даного мови, наприклад: «Сладководск – Sweetwatercity».

2) Семантичне калькування – отримання словом нового, переносного значення під впливом іноземного слова, наприклад: «street capitan – капітан кварталу» (лексема «капітан» вжита в значенні «лідер, глава, авторитет»), «soap opera – мильна опера».

3) Синтаксичне калькування – синтаксична конструкція, утворена за моделлю іноземної мови, наприклад: «to have something done - мати щось зробленим».

4) Фразеологічне калькування – буквальный переклад іншомовного звороту по частинах, наприклад: «green card – зелена карта».

Одним із способів перекладу є описовий переклад. Це такий прийом перекладу нових лексичних елементів вихідної мови, коли слово, словосполучення, термін чи фразеологізм замінюється в мові перекладу словосполученням (або більшим за кількістю компонентів словосполученням), яке адекватно передає зміст цього слова або словосполучення, наприклад: «wail – автомобіль з високими динамічними якостями» [32, с. 218].

Казакова виносить до описового перекладу такі вимоги:

1) переклад повинен точно відбивати основний зміст позначеного неологізмом поняття;

2) опис не має бути надто докладним (перекладач повинен використати найменшу кількість описуючих слів, для того щоб передати точне значення певного слова);

3) синтаксична структура словосполучення не повинна бути складною [32, с. 219].

При застосуванні описового перекладу важливо стежити за тим, щоб словосполучення в мові перекладу точно і повно передавало всі основні ознаки поняття, позначеного словом оригіналу, наприклад: термін «outscriber» має такі основні ознаки: вихід, записування і пристрій, і тому під час перекладу описовим способом потрібно зберегти всі ці головні ознаки, тобто перекласти термін «outscriber» як «вихідний пристрій відтворення даних»

Перед застосуванням цього прийому перекладу неологізмів необхідно виконати попередню умову правильності перекладу неологізмів – переконатися, що в мові перекладу відсутній перекладний відповідник, щоб не створювати термінологічні дублети в мові перекладу.

Незважаючи на усі позитивні сторони описового перекладу, не потрібно й забувати про певні недоліки цього виду перекладу:

1) при його застосуванні можливе неточне або нечітке тлумачення змісту поняття, позначеного неологізмом;

2) описове словосполучення порушує таку вимогу до термінів, як стислість (а тому від них важко утворити похідні терміни) [32, с. 221].

Переклад, який здійснюється на більш низькому рівні, ніж той який є необхідним для передачі повного сенсу речення без зміни його структури та дотриманні норм МП, називається буквальним перекладом. Наприклад, якщо ми візьмемо речення: «The terrestrial globe is a member of the solar system», то словосполучення «is a member» буквальним способом буде перекладено як «є членом». Для правильної передачі значення цього словосполучення, за умови дотримання правил української мови, потрібен переклад більш високого рівня, тобто це словосполучення бути звучати «входить до» [8, с. 186].

Необхідно підкреслити, що буквальний переклад є неприпустимим, тому що при такому перекладацькому акті або спотворюється інформація, що міститься в початковому тексті, або порушуються норми МП, або навіть можливі і обидва варіанти. В такому випадку буквальний переклад слід розглядати як помилку

перекладача.

1. 4. Особливості перекладу художнього тексту

Літературно-художній твір — основна форма існування літератури як мистецтва слова. Передусім він має естетичну або розважальну цінність. Основною ознакою літературно-художнього стилю є підпорядкованість усіх його мовних засобів задля створення художнього образу. Образність є основою художнього тексту, а конкретний спосіб її вияву відрізняє один текст від іншого. Важливо визначити, що саме є «одиницею перекладу»: слово, словосполучення, речення чи художній образ.

На це питання не можна відповісти однозначно: надто велика різноманітність відзначає тексти художньої літератури. Конкретний зміст одиниці перекладу може мати різнобічне наповнення залежно від багатьох обставин. Коптілов В. В. називає одиницю перекладу «транслятемою» [37, с. 13]. Отже, у реалістичній драмі чи комедії транслятема включатиме в себе обмін репліками між персонажами, у ліричному вірші вона дорівнюватиме порівнянню чи метафорі, а в тексті повісті чи оповідання розтягнеться від речення до абзацу. Транслятема виступає певною одиницею змісту, яка буде зруйнована при спробі зміни цього змісту. Для перекладача є невідомим, чому транслятема включає саме такі слова чи саме такі типи речень для побудови художнього образу. Даючи відповідь на це питання, він намагається дібрати у своїй мові відповідні засоби, які можуть у повній мірі відтворити художній задум автора оригіналу [37, с. 13].

Англійський мовознавець, теоретик перекладу Теодор Сейворі виклав шість протиставлень – протилежних вимог до перекладу. Спробуймо проаналізувати ці протиставлення [80, с. 51].

Перша пара протилежних вимог звучить так:

- переклад має передавати слова першотвору;
- переклад має передавати думки першотвору.

Одразу здається, ніби ці дві вимоги не мають між собою нічого спільного.

Але це не так. Ясно, що друга думка має у практиці перекладу якнайширше застосування. Але це зовсім не означає, що першу можна відкинути. Наприклад, власні назви – це слова, які не є носіями думки, вони є мовними етикетками, які не дають нам переплутати одне місто чи одну людину з іншим містом чи людиною, тому ця лексика має бути перенесеною з тексту в переклад без будь-яких змін.

Наприклад, якщо ми візьмемо газетні повідомлення про вибори президента Німеччини чи умови проживання у країнах Африки. Чи мали б оці повідомлення хоч який-небудь сенс, коли б перекладач усунув власні назви, не передавши відповідних слів? Інший приклад – це так звані «ключові слова» у художніх творах, на які спираються всі конструкції тексту. Якщо перекладач не зрозумів їхньої ролі, оминув чи забув їх, текст зависає у повітрі. Ще один приклад стосується перекладу священних текстів. Слова, сказані Богом у Біблії, не підлягають переказові «своїми словами». Перекладач повинен дбайливо перенести висловлювання Бога у свій текст.

Друга пара вимог має такий вигляд:

- переклад має читатися як оригінал;
- переклад має читатися як переклад.

Якщо йдеться про природність звучання мови перекладу, про використання тих самих типів речень чи засобів милозвучності, які вживають автори, що пишуть мовою перекладу, то орієнтація на першу вимогу не викликає сумнівів. Та коли у тексті твору є такі елементи як імена, прізвища, прізвиська, географічні й топографічні назви, реалії іноземного побуту, вони мають читатися як переклад, фіксуючи певну дистанцію між читачем перекладу й іншомовним першотвором.

Третя пара протиставлень виглядає так:

- переклад має відтворювати стиль оригіналу;
- переклад має відтворювати стиль перекладача.

З приводу цих протиставлень можна сказати: бажано, щоб переклад відтворював стиль оригіналу, але так чи інакше крізь нього пробиватиметься й стиль перекладача, бо ніхто не може зректися своєї особистості. Саме тому дуже

важливо, щоб перекладач добирав до своєї роботи твори, написані близьким йому стилем: у такому випадку не виникатиме конфлікт між стилем автора першотвору і стилем перекладача.

Ось четверта пара протиставлень:

- переклад має читатися як твір, сучасний оригіналові;
- переклад має читатися як твір, сучасний перекладачеві.

Відповідь на сформульовані вимоги може бути така: все залежить від епохи, коли було створено оригінал. Якщо на робочий стіл перекладача ліг англійський чи французький реалістичний роман XIX ст., він має право тактовно використовувати у своєму перекладі мову української прози XIX ст. Коли ж йдеться про Гомерову «Одіссею», то перша пропозиція виявить свою цілковиту абсурдність: в епоху Гомера української мови ще не існувало, як і інших мов нинішньої Європи.

Що ж стосується другої пропозиції, то вона цілком реальна, але перекладач повинен уникати слів, що ведуть до «осучаснення» дійсності, змальованої у першотворі.

Наступна пара протиставлень:

- переклад може мати додатки й пропуски;
- переклад не повинен мати додатків і пропусків.

Так само, як і в попередньому випадку, категорично однозначна відповідь тут неможлива. Питання про додатки виникає тоді, коли йдеться про щось незрозуміле в тексті. Ось, наприклад, одна з епіграм Вольтера в перекладі Миколи Терещенка:

«Серед трави, край ручая,
Фрерона вжалила змія.
Та не Фрерону смерть настала, -
Змія негадано сконала.»

Ключем до розуміння цієї епіграми виявляється додана до неї примітка перекладача, де сказано, що Елі Фрерон – «реакційний критик, який виступав проти просвітителів-енциклопедистів». Іноді, здебільшого коли дозволяє характер

прозового тексту, можна «вмонтувати» коротке пояснення навіть у текст перекладу.

Пропуски в перекладі можуть приховувати перекладачеве нерозуміння тих чи інших місць у тексті першотвору. Інша причина пропусків — прагнення адаптувати текст, полегшити його сприймання читачеві.

Нарешті, останні два протиставлення:

- поезію слід перекладати прозою;
- поезію слід перекладати у віршованій формі.

Прихильники максимальної точності в перекладі обґрунтовують потребу відтворення поезії прозою тим, що ритміка поетичного твору, його рими, алітерації, асонанси дуже ускладнюють процес перекладу, отож неминуче доводиться жертвувати певними елементами змісту. Але при цьому забувають, що коли б автор поетичного оригіналу вважав ритміку, риму й т. ін. чимось другорядним, то він сам би написав свій твір прозою. Тому переклад віршів прозою слід кваліфікувати як акт грубого втручання перекладача у текст першотвору, внаслідок якого руйнується у перекладі єдність його змісту й форми. Безперечно, поетичний твір треба перекладати віршами, і не просто віршами, а формально ідентичними віршам оригіналу. Тоді Данте зазвучить терцинами, Петрарка - сонетами, а Тассо – октавами [37, с. 15].

1. 4. 1. Прагматичний вимір перекладу художнього тексту

Ч. Морріс, котрий ввів у науковий узус термін «прагматика», розумів його як вчення про відносини знаків з їх інтерпретаторами, тобто з тими, хто користується знаковими системами [51, с. 52]. Характеризуючи конкретні завдання і проблеми прагматичних досліджень природних мов, Н. Д. Арутюнова і Є. В. Падучева відзначають, що вони, поступово розширюючись, виявляють тенденцію до стирання кордонів між лінгвістикою і суміжними дисциплінами (психологією, соціологією та етнографією), з одного боку, і сусідніми розділами лінгвістики (семантикою, риторикою, стилістикою) – з іншого. Прагматика

відповідає синтетичному підходу до мови [5, с. 107].

Сукупність таких факторів, як зв'язок значення з позамовною дійсністю, експліцитний та імпліцитний мовні контексти, комунікативна установка, що зв'язує висловлювання з мінливими учасниками комунікації - суб'єктом мовлення і його одержувачами, фондом їхніх знань і думок, ситуацією (місцем і часом), в якій здійснюється мовний акт, утворює мозаїку контексту, що широко розуміється, який якраз і відкриває вхід в прагматику суміжних дисциплін і забезпечує їй синтезуючу місію [5, с. 107].

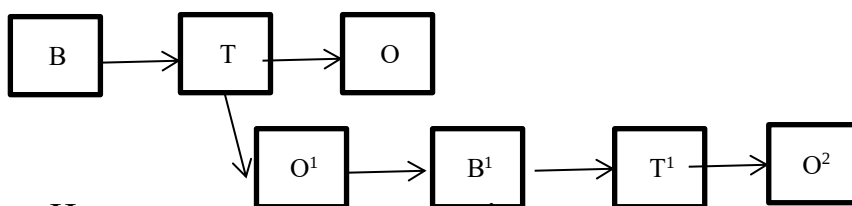
Не варто забувати, що вимога комунікативно-прагматичної еквівалентності є найголовнішою з вимог, що пред'являються до перекладу, бо вона передбачає передачу комунікативного ефекту вихідного тексту і тому передбачає виділення того її аспекту, який є провідним в умовах даного комунікативного акту. Звідси був зроблений висновок про ієрархію рівнів еквівалентності, згідно з яким прагматичний рівень, що включає такі важливі для перекладу елементи, як комунікативна інтенція, комунікативний ефект і установка на адресата, управляє іншими рівнями, є невід'ємною частиною еквівалентності взагалі і нашаровується на інші її рівні.

1. 4. 1. 1. Прагматичні відносини в перекладі

Для того щоб відповісти на питання, якими ж є прагматичні відносини, що характеризують переклад як процес міжмовної і міжкультурної комунікації необхідно розглянути основні ланки процесу перекладу, в яких реалізуються різні типи відносин між знаками і комунікаторами. Перш за все, характерною особливістю цих ланок комунікативного ланцюга є їхній двох'ярусний характер: акти первинної і вторинної комунікації утворюють два яруси: вторинна комунікація нашаровується на первинну [68, с. 145]

У ланках цієї комунікативної схеми виникають різні типи прагматичних відносин, тобто відносин між знаковими сукупностями (текстами) або їхнім елементами, з одного боку, і комунікаторами – з іншого. Особливістю комунікації

є те, що відносини, що виникають в певних ланках первинної комунікації, відтворюються (в відповідно модифікованому вигляді) у вторинній комунікації. Так, наприклад, ланка В-Т (відправник вихідного тексту - вихідний текст) характеризується відносинами, які можна назвати комунікативною інтенцією відправника або прагматичною мотивацією тексту. Ці відносини відтворюються в колі вторинної комунікації, де в ланці V^1-T^1 його відтворює перекладач, який створює новий текст - аналог вихідного. Однак оскільки комунікативна ситуація, в якій створюється цей текст, не є ідентичною вихідній комунікативній ситуації, не може бути і повної тотожності між вихідними прагматичними відносинами між В-Т і вторинними прагматичними відносинами між $V^1 - T^1$. Різниця між цими відносинами визначається хоча б тим, що відправники різних текстів (вихідного та кінцевого) не можуть, створюючи їх, не бачити за ними різних одержувачів [68, с. 145]

Наступною ланкою комунікативного ланцюжка, що грає важливу роль в перекладі, є ланка Т-О (текст - одержувач) . В – Т – О – це тісно взаємопов'язані ланки. Насправді, прагматичні відносини, що характеризують їх, - це різні сторони одного і того ж явища - комунікативна інтенція і комунікативний ефект, узгодження яких становить основу перекладацької еквівалентності. Тут ми також виявляємо функціональну подібність між відповідними ланками первинної і вторинної комунікації (Т – О у первинному комунікативному ланцюжку і $T^1 - O^2$ – у вторинному). Комунікативний ефект являє собою результат численних сил впливу тексту, відповідних його функціонально-цільових характеристик. Однак подібно до того як вихідна комунікативна інтенція модифікується в процесі вторинної комунікації, комунікативний ефект варіюється в кінцевому ланці процесу двомовної комунікації відповідно до характеристики кінцевого одержувача.

Нарешті, залишаються ще дві ланки комунікативного ланцюга, що

характеризуються особливим типом прагматичних відносин, – це Т – О (вихідний текст - перекладач-одержувач) і $B^1 - T^1$ (перекладач-відправник – кінцевий текст). Варто зазначити, що злиття особистості перекладача з особистістю автора можливо лише в ідеалі. Більш того, лише в ідеальній схемі можливий перекладач, який не тільки повністю «увійшов в образ» автора, а й сприймає вихідний текст з позицій носія вихідної мови та вихідної культури. Таким чином, прирівнювання один до одного відповідних ланок первинного і вторинного комунікативних ланцюгів носить певною мірою умовний характер [68, с. 146].

1. 4. 1. 2. Прагматичні можливості художнього тексту

Аналіз мови з комунікативно-прагматичної точки зору виявляється пов'язаним з дослідженням цілого комплексу припущень, бажань і намірів учасників ситуації спілкування, з вивченням їхніх соціальних, статусів, культурної обумовленості їхньої мовної поведінки і т. д.

Ю. В Степанов, аналізуючи становлення прагматики і її провідні напрямки, зазначає: «Якщо в старому сенсі термін прагматика – вчення про відношення між знаками (і перш за все словами), то сучасна прагматика – це дещо інше. Прагматику тепер можна визначити як дисципліну, предметом якої є зв'язний і досить довгий текст в його динаміці - дискурс, співвіднесений з головним суб'єктом, з «Его» всього тексту, який створює текст» [62, с. 325].

В основі прагматичного аспекту лежить «прагматичне значення» тексту, яке часто виражається на відміну від семантичної формули «слово означає» – прагматичною формулою «мовець хоче сказати», що включає намір певним чином впливати на слухача [6, с. 29].

Дотримуючись такого розуміння прагматики, Н. Д. Арутюнова визначає комунікативний зміст висловлювання предметом дослідження даного аспекту [6, с. 30]. Орієнтованість на мовця, на суб'єктивну сторону мови стала визначальною рисою сучасної прагматики, яку можна кваліфікувати як комунікативно-орієнтовану прагматику на відміну від прагматики у вузькому семіотичному

плані. Сучасна прагматика або прагмалінгвістика є, таким чином, однією із складових частин загальної теорії комунікації і в її лінгвістичному аспекті комунікативної лінгвістики.

Р. Оман вводить поняття «імітаційні мовні акти», стверджуючи, що імітація реальності, побудова світу вимислу в художній літературі можлива за умови «угоди» між письменником і читачем, так званого «обміну» іллокутивними актами [79, с. 84].

Аналіз художнього тексту з прагматичної точки зору дає ряд позитивних даних і цінних спостережень над природою художнього тексту. Перш за все прагматика допомогла усвідомити, що література навіть в зафіксованій письмовій формі повинна розглядатися в термінах дій автора і читача в комунікативній ситуації. Наслідки, що випливають з цього спостереження, особливо важливі для опису художнього тексту, так як багато властивостей тексту на різних рівнях вимагають саме прагматичної інтерпретації [17, с. 30].

Прагматика забезпечує характер вибору мовних засобів з урахуванням письменника, а також правильне розуміння висловлювання. Тому адекватне осмислення функціонування художнього тексту неможливо описати на сучасному етапі перш за все без залучення його прагматичної установки.

Відомий теоретик перекладу А. Нойберт ділить всі види перекладацьких матеріалів на чотири групи в залежності від того, яку роль відіграють в них прагматичні моменти [78, с. 27-28]:

1) Тексти зовнішньо-політико-ідеологічного характеру, що мають на меті впливати на зовнішню публіку, тобто громадян інших країн. Такі тексти складаються так, щоб справити вплив на певного рецептора. Облік прагматичних моментів при перекладі подібних текстів необхідний для досягнення бажаного ефекту.

2) Художні твори, розраховані на носіїв мов, але в багатьох випадках вони перекладаються на інші мови, тому прагматичні фактори в них грають важливу роль.

3) Тексти, що цікавлять тільки носіїв мов, наприклад, газетні матеріали.

Тексти такого типу перекладаються у вузькому масштабі, в зв'язку з чим прагматичні моменти не враховуються. Однак коли необхідно перекласти, наприклад, яку-небудь газетну статтю, призначену для читання носіями МП, слід врахувати прагматику оригіналу.

4) Тексти науково-технічного характеру, створені в наукових цілях і орієнтовані як на носіїв МО, так і на носіїв МП, що працюють в тій чи іншій науковій сфері. Тут немає необхідності прагматично адаптувати МО в зв'язку з наявністю у носіїв МП необхідної інформації для розуміння і розкриття змісту тексту, оскільки в даному випадку немає потреби в додатковому роз'ясненні. І нарешті, щоб досягти потрібного комунікативного ефекту в розпорядженні перекладача є ряд прийомів, які допомагають йому роз'яснити ті моменти оригінального тексту, які можуть бути не зрозумілі рецепторам перекладу. Ці прийоми складають так звану прагматичну адаптацію перекладу.

Прагматична адаптація являє собою зміни, що вносяться до тексту перекладу з метою досягти необхідної реакції з боку рецептора перекладу.

1. 4. 2. Культурний компонент у художньому перекладі

Мова – це складна неповторна знакова система, універсальний засіб для спілкування. У мові зображаються особливості історії, географії, побуту, культури і літератури народу, який нею говорить. Тому, поряд з комунікативною функцією мови виділяють і кумулятивну функцію, яка полягає в зберіганні і передачі позамовного досвіду даної мовної спільності, що в лінгвістиці позначається терміном «культурний компонент значення слова» [1, с. 47]. Мова в цій функції є своєрідною сполучною ланкою між поколіннями, зберігає і передає позамовний досвід народу.

Найбільш яскраво кумулятивна функція проявляється в області лексики тому, що саме вона безпосередньо пов'язана з предметами і явищами навколишньої дійсності. Лексична система в більшій мірі обумовлена категоріями матеріального світу і соціальними чинниками.

Перш за все, в лексиці відбиваються фрагменти соціального досвіду, обумовленого основною діяльністю даного народу. Існування тих чи інших лексичних одиниць пояснюється як би практичними потребами.

Вперше систематичне дослідження національно-культурного аспекту лексичного значення було представлено в працях Е. М. Верещагіна і В. Г. Костомарова, в розробленій ними на матеріалі російської мови лінгвокраїнознавчій теорії слова, продовженій в працях Г. Д. Томахіна на матеріалі англійської мови.

Згідно лінгвокраїнознавчої теорії слова, національна специфіка семантики лексичної одиниці забезпечується вмістом в ній національно-культурних семантичних часток. Під національно культурними семантичними частками автори розуміють ті семантичні ознаки, які «формуються, складаються в межах певної етнокультурної та національно-мовної спільності» [64, с. 56].

У словниковому складі будь-якої мови дослідники виділяють такі основні шари лексики, які найбільш яскраво виражають національну своєрідність культури: реалії, що зображають особливості природно-географічного середовища, культури, політичної структури суспільства, суспільно-політичного життя, побуту, звичаїв, традицій; пов'язані з народними повір'ями, фольклором, міфологією, культурно-побутовими та культурно-історичними асоціаціями і т.д.

Слово розглядається як основна одиниця мови, що показує зв'язок мови, мислення і позамовної дійсності. Ця одиниця мови не тільки володіє лінгвістичним значенням, але і представляє відповідну культуру.

Елемент в семантичній структурі значення слова, пов'язаний з культурою, історією і т.д., визначається як країнознавчий культурний компонент значення слова або лінгвокультурема. Екстралінгвістичний зміст значення слова становить його національно-культурний фон.

Для адекватного сприйняття іншомовного тексту істотним є оволодіння національно-культурним фоном слова, знанням того, які елементи об'єктивної дійсності відображаються, обираються і закріплюються в значеннях слів, як проявляються в семантиці мови неоднаковість бачення світу у представників

різних лінгвокультур [21, с. 58].

На думку Г. Д. Томахіна, виділення лексики з національно-культурним компонентом певної країни має вельми умовне значення, так як «фактично будь-яке слово є частиною лексико-семантичної системи мови, яка обслуговує дану культуру, є національно забарвленим, і важко провести межу між його загальнолюдським значенням і значенням національно-культурного компонента» [64, с. 35].

Безеквівалентна лексика виявляється при зіставленні двох культур і являє собою слова, відсутні в іншій культурі, які не мають прямих еквівалентів за межами мови, до якої вони належать. Безеквівалентна лексика виявляється, головним чином, серед неологізмів, серед слів, які називають специфічні поняття і національні реалії, і серед маловідомих імен і назв, для яких доводиться створювати okazionalnі відповідності в процесі перекладу. Такими є, наприклад, англійські слова: *conservationist* - прихильник збереження навколишнього середовища; *baby-sitter* - няня або дівчина-школярка, що залишається з дітьми за плату; *cricket* - назва гри.

Конотативна лексика – слова, які не просто вказують на предмет, але і несуть в собі позначення його відмінних властивостей, емоційно-естетичні асоціації. Дані слова можуть позначати предмети, які нічим не відрізняються від аналогічних предметів зіставлених культур, але отримали в даній культурі і в обслуговуючій її мові додаткові значення, засновані на культурно-історичних асоціаціях, властивих тільки даній культурі. Відмінності в конотаціях пояснюються культурно-етнографічними особливостями, притаманними народам різних країн і відмінностями в природно-кліматичних умовах.

Наприклад, тільки в контексті австралійської лінгвокультури можна пояснити конотацію слова «*koala*» – коала, сумчастий ведмідь, тварина, що охороняється державою; переносне значення - «машина з дипломатичним номером, яка, під прикриттям дипломатичної недоторканності, може безкарно порушувати правила дорожнього руху».

Фонова лексика - слова або вирази, що відрізняються від еквівалентних

іншомовних слів деяким додатковим змістом і супутніми семантичними або стилістичними відтінками, які накладаються на його основне значення. Фонові слова можуть відрізнятися в різних мовах по своїй функціональній ролі в суспільстві, різним обсягом значень та за якісними ознаками.

На думку багатьох методистів та лінгвістів, фонова лексика становить майже половину словникового запасу англійської мови і представляє найбільшу складність в навчанні іноземної мови, так як при еквівалентності понятійного компонента відмінність фонової інформації понять зіставних мов призводить до крайнознавчої інтерференції.

Фонові слова являють собою значний і своєрідний пласт в лексичній системі англійської мови. Незважаючи на все різноманіття прояву їх національно-культурної своєрідності, фонові слова містять цінну крайнознавчу інформацію, дозволяють через слово заглянути в життя іншого народу, побачити в слові відображення численних конкретних матеріальних, суспільних і духовних процесів, що відбуваються в суспільстві [22, с. 61].

Таким чином, необхідно ще раз підкреслити, що окремі шари лексики мови відчують більший вплив культури, навколишніх людей, особливо це характерно для безеквівалентних, конотативних і фонових слів. Національно-культурний зміст лексики грає важливу роль в прикладному мовознавстві, а особливо в практиці викладання та вивчення іноземної мови.

Вивчення фонових знань, об'єктивних способів виділення значення культурного компонента є важливим завданням, тому що включення в лінгвістичний аналіз соціальної дійсності дає можливість глибше пізнати саму природу мови, повніше виявити умови його функціонування і динаміку його розвитку, дозволяє представити в новому світлі картину мови як суспільне явище.

1. 5. Перекладацькі трансформації як необхідний засіб досягнення адекватності художнього перекладу

Аналіз тексту є важливим першим кроком у діяльності перекладача,

оскільки він визначає методи та способи, які перекладач збирається використовувати для вірного відтворення текстів. Тому перекладачі, які працюють професійно, повинні знати основи лінгвістичної методології текстового аналізу, які містять структурні, семантичні, стилістичні, соціальні та комунікативні (прагматичні) аспекти.

Проаналізувавши текст, перекладач починає перетворювати текст МО, змінюючи його так, щоб він виконував одну і ту ж комунікативну функцію на МП та її культурі. Тому мета перекладу як певного виду міжмовної та міжкультурної комунікації полягає у перетворенні тексту так, щоб повідомлення, зроблене перекладачем, так само вплинуло на читача (слухача) МП як на читача (слухача) МО. Переклад - це інформаційний процес, що означає, що перекладач повинен максимально надати передану інформацію. Проте це може бути досягнуто лише за умови внесення певних структурних та семантичних змін. Ці зміни, які обумовлені лексичними та граматичними відмінностями між мовами (і в основному - відмінностями між відповідними культурами), називаються перекладацькими трансформаціями.

1. 5. 1. Поняття трансформацій у перекладі та їх основні причини

Переклад є двоетапним процесом міжмовної та міжкультурної комунікації, коли на основі аналізованого та трансформованого тексту в МО перекладач створює інший текст в МП, який замінює вихідний текст на цільовій мові та культурі .

Перекладацькими трансформаціями називаються основні і незначні зміни у структурній формі мовних одиниць, виконані з метою досягнення вірності у перекладі [35, с. 32]. Трансформації є невід'ємною частиною і умовою перекладу текстів, але в перекладі художніх текстів вони особливо актуальні.

Всі перекладацькі трансформації чимось мотивовані. Це аж ніяк не означає, що перекладач, вдаючись до трансформацій, абсолютно чітко віддає собі звіт в тому, з якою метою він це робить. Безумовно, багато перетворень він здійснює

інтуїтивно. Однак це нічого не змінює: будь-яка трансформація чимось викликана. Той факт, що перекладати шляхом нескладних підстановок простіше і швидше (природно, в тих випадках, коли це можливо) є цілком правдивим.

Визнання перекладацьких трансформацій принципово мотивованими операціями є важливим ще й з іншої точки зору. Це положення відображає поєднання творчого підходу до перекладу зі строгим ставленням до передачі змістовної сторони вихідного тексту, його істотних особливостей, що виключають перекладацьке свавілля. Перекладачеві, котрий не має достатнього досвіду практичної роботи, постійно загрожує небезпека впасти в одну з двох крайнощів: 1) виходячи з неправильних уявлень про точність (еквівалентність) перекладу, піти по лінії буквалістського копіювання вихідного тексту; 2) прагнучи уникнути буквалізму в перекладі, піти по лінії занадто вільного перекладу, характерною рисою якого є велика кількість довільних, невмотивованих перекладацьких трансформацій. У зв'язку з цим досить великого значення набуває опис і типізація факторів, що зумовлюють необхідність перекладацьких трансформацій. Знання цих чинників і знайомство з відповідними прикладами допомагає перекладачеві виробити навички правильного, доречного використання перекладацьких трансформацій [40, с.189].

Можливість або неможливість тієї чи іншої форми вираження змісту, правильність або неправильність цієї форми, її доречність або недоречність сучасне мовознавство інтерпретує за допомогою трьох понять: - «система мови», «мовна норма», «узус».

Система мови включає в себе мовні одиниці різних рівнів: фонemi, морфеми, лексеми (слова), словотвірні та синтаксичні моделі.

На відміну від системи, мовна норма виражається в конкретно реалізованих, реально функціонуючих мовних формах, прийнятих суспільством і визнаних ним правильними.

Таким чином, порушення мовної норми може не відображатися на сприйнятті смислової сторони повідомлення, але створює враження неправильності мови, в той час як помилки в сфері системи мови найчастіше

тягнуть за собою спотворення сенсу або роблять висловлювання взагалі незрозумілим. Однак поділ на смислові («системні») і не-смислові («нормативні») помилки є умовним, бо зустрічаються такі нормативні відхилення, які здатні «збити з пантелику» одержувача висловлювання, привести до нерозуміння або невірною розуміння сенсу, і, навпаки, в ряді випадків, незважаючи на порушення системних закономірностей мови, сенс висловлювання буває зрозумілий.

Для того щоб мова перекладу не відрізнялася від мови оригіналу недостатньо лише дотримуватися всіх вимог систем і норм мови, на яку здійснюється переклад. Редакторам перекладної літератури добре відомі випадки, коли текст перекладу, який не містить ні системних, ні нормативних помилок, створює досить дивне враження: втрачені мовні якості мови оригіналу, і ще не досягнуті мовні особливості мови перекладу. Деякі редактори говорять, що вважають за краще отримати від перекладача текст з декількома явними помилками, які можна швидко виправити, ніж текст без очевидних порушень, але в цілому такий «неприродний», що його практично потрібно переробляти заново.

Справа в тому, що крім норми мови існує ще й узус. Відображаючи мовні «звички» носіїв мови, він визначає, як прийнято говорити в певних ситуаціях, які мовні варіанти, з числа допустимих нормою мови, краще використовувати в рамках текстів певного призначення та функціонального стилю.

Сказане не означає, що перекладач абсолютно у всіх випадках повинен керуватися узусом. Звичайно ж, він може використовувати в перекладі одиницю (слово, словосполучення, граматичну конструкцію), що є точною семантичною відповідністю вихідної одиниці, але значно рідше вживається в рамках даного функціонального стилю. Це не буде великою помилкою, якщо перекладач буде зрідка вживати таку одиницю, однак, якщо він це буде робити часто, якщо він перенаситить текст одиницями мови перекладу, малохарактерними для даного функціонального стилю, то недотримання кількісного принципу призведе до якісного порушення – до порушення мовленнєвої норми (узусу), прийнятої в мовному середовищі.

Слід підкреслити, що неприродність мови, що виникає в результаті

постійного ігнорування узусу, ускладнює сприйняття змісту перекладного тексту, змушуючи читача (коли мова йде про виконаний письмово переклад) постійно повертатися назад, щоб зрозуміти сенс незвичних за своєю формою висловлювань.

Виходячи із наведених фактів можна виділити три головних причини перекладних трансформацій:

1. Розбіжності в системах мови оригіналу (МО) і мови перекладу (МП).

Мова являє собою систему систем. Вона включає в себе лексичну, словотвірну, синтаксичну та інші системи, відображені у відповідних поняттях, що існують поряд з більш загальним поняттям системи мови. При зіставленні МО і МП системні відмінності виявляються, в першу чергу, між цими окремими системами. Розбіжності між системами можуть бути наступними: а) в одній з мов відсутня категорія, властива іншій мові; б) різні членування всередині однієї і тієї ж категорії; в) зіставні лінгвістичні категорії не цілком збігаються за обсягом значення [40, с.192].

2. Розбіжності норм МО і МП.

З порушенням норми ми стикаємося в тих випадках, коли сенс фрази зрозумілий, проте вона викликає уявлення про неправильність мови. Для того щоб уникнути подібних «неправильностей» (нормативних відхилень) при перекладі, доводиться використовувати перекладацькі трансформації [40, с.197].

3. Розбіжність узусу, що діє в середовищі носіїв МО і МП.

Намагаючись досягти ситуативної адекватності мови, перекладач повинен пам'ятати про те, що багаточастотні, ситуативно-типові вирази є неприйнятними. Ми маємо на увазі вислови, що носять специфічно національний характер.

Узуальні трансформації здійснюються не тільки з метою досягнення ситуативної типовості мови, але також і для того, щоб текст перекладу з точки зору частотності і «типовості» його одиниць відповідав усім вимогам даного функціонального стилю, даного текстового жанру.

Спостереження показують, що майстри перекладу (у всіх його жанрах) завжди прагнуть надати формам вираження вихідного змісту максимальну

природність, що забезпечує легкість і еквівалентність сприйняття. Ймовірно, саме тому «узуальні» трансформації (більш-менш глибокі) виконуються значно частіше, ніж трансформації, викликані розбіжностями між системами і нормами МО і МП.

У ряді випадків проблема узуальності тексту перекладу основним чином пов'язана з проблемою передачі змісту. Відмінності в мовних традиціях різних народів виявляються не тільки в ситуативно-обумовленій і функціонально-стилістично обумовленій формі вираження змісту, а й в ситуативно-обумовленому відборі змісту для мовного висловлювання. На це звертали увагу різні автори [40, с.199].

Незважаючи на те, що питання про співвідношення системи мови, норми і узусу не завжди легко розмежувати, використання цих понять дає перекладачеві таке необхідне йому поняття про три основні причини перекладацьких трансформацій і дозволяє, відповідно, виділити три типи перекладацьких трансформацій:

- трансформації, необхідні в силу розбіжності мовних систем;
- трансформації, обумовлені необхідністю дотримуватися «правильності» мовних форм;
- трансформації, продиктовані прагненням надати мові природності, ситуативно-зумовлену і жанрово-обумовлену адекватність.

Трансформації першого типу необхідні, оскільки без них взагалі неможливо передати початковий зміст. Трансформації другого типу потрібні для того, щоб мова перекладача сприймалася носіями МП як «грамотна» мова. Трансформації, що відносяться до третьої групи, потрібні для того, щоб мова перекладача відповідала мовним звичкам носіїв МП. Необхідними є трансформації всіх трьох типів. Однак в теоретичному плані можна вважати, що трансформації першого типу є абсолютно необхідними (неминучими), а трансформації другого і третього типу менш важливими.

Поділяючи трансформації на системно-обумовлені «нормативні» та «узуальні» (для того, щоб найбільш чітко показати детермінованість і природу

кожної з них), не потрібно забувати, що система, норма і узус можуть виступати в комплексі, що деякі перекладацькі трансформації обумовлені одночасно двома або навіть трьома цими факторами.

Існує декілька підходів до класифікації трансформацій. Їх поділяють на граматичні, лексичні і стилістичні. Разом з тим, лінгвісти І. В. Корунець, В. І. Карабан вважають, що є два основні види трансформацій: граматичні та лексичні. Остання класифікація є домінуючою, оскільки вона носить найбільш узагальнений характер.

1. 5. 2. Лексичні трансформації

В процесі перекладу постійно доводиться вдаватися до лексичних трансформацій, так як вони зумовлені різницею в структурі двох мов – МО та МП. В їхніх лексичних системах спостерігаються розбіжності, так як на думку Сепіра, кожна мова має свою «своєрідну форму» [41, с. 16].

І. В. Корунець зазначає, що лексична трансформація – це заміна одиниці вихідної мови на одиницю цільової мови, яка не зареєстрована як її словниковий еквівалент. Ці трансформації включають конкретизацію, генералізацію пропозицій, модуляцію, антонімічний переклад та компенсацію [39, с. 380].

Почнемо з конкретизації. Конкретизація – це заміна слова або словосполучення, які мають широке значення в МО словосполученням МП з більш вузьким значенням. Суть полягає у виборі більш конкретного слова в перекладі, яке дає детальніший опис думки, ніж слово в вихідному тексті. Цей вид лексичної трансформації є досить поширеним при перекладі з англійської на українську мову.

Перекладач досить часто вдається до методу конкретизації, коли він працює з такими групами лексичних одиниць як

- абстрактні іменники;
- дієслова руху;

- багатозначні слова, які мають так багато значень, що вони не можуть бути перелічені в жодному словнику. В такому випадку важливу роль відіграє контекст;
- слова, які втратили своє початкове значення, наприклад: «*thing, point, business, creature, pattern, stuff*» та інші;
- слова, значення яких відрізняються, наприклад: «*“Thank you”, – said Margaret, feeling large and awkward and clumsy in all her limbs* – “Дякую вам”, – сказала Маргарет, почувавши себе ніяково і не знаючи, куди подіти свої руки і ноги». Англійське слово «*limbs*» перекладається українською мовою як «кінцівки», тому перекладач при перекладі даного речення використав конкретні слова «руки і ноги», щоб наголосити як саме повела себе дівчина в певній ситуації;
- конструкції з англійським дієсловом «*to be*», яке завжди потребує конкретизації, наприклад: «*There is a picture on the wall* – На стіні висить картина».

Конкретизація часто обумовлена необхідністю збереження прагматики вихідного тексту задля того, щоб текст мав такий самий вплив на читача перекладу, як і на читача оригіналу.

І. В. Корунець наголошував, що структура одиниці мови може бути свідомо змінена, якщо вона вимагає конкретизації. В результаті, ця одиниця мови або розширюється, або скорочується в МП, не змінюючи її початкового значення, наприклад: «*Why did you do it?*» the sheriff said. «*I didn't do it,*» Johnny said – «*Ти навіщо підпалив будинок?*» - запитав шериф. – «*Я не підпалював його,*» – відповів Джонні». Предикативні групи слів «*підпалив будинок*» та «*його не підпалював*» стали необхідними в українській мові, щоб правильно пояснити значення дієслова та його займенника. Цієї мети можна досягти лише описовим способом, тобто через трансформацію [39, с. 376].

Протилежним конкретизації є генералізація пропозицій. Суть цього явища полягає в заміні слова, яке має вузьке значення в мові оригіналу, словом, яке має широке значення в мові перекладу, наприклад: «*She was jealous of his friends at the Green Room Club* – Вона ревнувала його до приятелів з артистичного клубу».

Англіїці досить часто використовують загальні назви, описуючи якісь конкретні предмети або дії:

- це можуть бути британські одиниці виміру маси, довжини, об'єму, які зазвичай не переводяться на нашу вимірювальну шкалу при перекладі з англійської на українську мову, а замінюються на слова чи вирази, які не мають ніякого зв'язку з одиницями виміру наприклад: «*The walls were painted with anti-war slogans 12 inches high* – На стінах були написані великими літерами анти-воєнні лозунги»;

- типовим є використання цифр для точного опису об'єктів та дій. Введення їх в українську мову може призвести до порушення стилістичних норм, наприклад: «*He was just six foot tall and he had a gallant bearing* – Він був високий на зріст і стрункий»;

- орієнтація на читача є серйозною причиною використання прийому генералізації перекладачем.

Не менш важливою лексичною трансформацією є модуляція. Модуляцією є заміна одиниці вихідної мови одиницею цільової мови, яка не є її словниковим еквівалентом, але сенс якої може логічно виводитись з неї [34, с. 33].

Відносини між оригіналом та словом-заміною можуть мати або причинно-наслідковий або наслідково-причинний ефект. Велика кількість таких заміन ґрунтується на метонімічних відносинах. Зазвичай такі перетворення є об'єктивними і обумовлені певними причинами (у більшості випадків це різниця у лексичній валентності). Наприклад: «*He is in jail in Valencia now. I hope he likes it* – Тепер він сидить у Валенсійській в'язниці. Гадаю, йому там непогано», «*Soames has stopped to look in at a picture shop* – Соамс зупинився, щоб поглянути на виставлені у вітрині картини».

Важливе місце серед лексичних трансформацій посідає антонімічний переклад, який означає заміну стверджувальної конструкцій одиниці мови оригіналу на заперечну структуру у мові перекладу і навпаки [39, с. 368].

Даний тип трансформацій застосовується в таких випадках:

– коли не існує іншого способу вираження певного значення в МП, наприклад: «*take it easy* – не хвилюйся/ не переживай», «*Do you mind this?* – Ви не заперечуєте?»;

– коли є два заперечення в МО, наприклад: «*not uncommon* – звичайний», «*not infrequently* – часто»;

– для досягнення більшої експресивності, наприклад: «*I hope you'll stay* – Сподіваюсь, ви не втечете»;

– коли це вимагається стилістично: «*keep your head* – не падай духом».

Антонімічний переклад використовується для досягнення точності передачі змісту або необхідності виразності смислових одиниць. Наприклад: «*Keep out of trouble, Ettore* – Не вскочте в якусь халепу, Етторе», «*I watched her face* – Я не спускав з неї очей» [41, с. 55].

Ще одна специфічна трансформація називається компенсацією. Компенсація – це навмисне введення деяких додаткових елементів у перекладі для компенсації втрати подібних елементів на тій самій або більш ранній стадії. Перекладач вдається до компенсації, коли він працює з певними лексичними одиницями, які відсутні в МП [39, с. 408].

Важливо зазначити, що існують певні елементи, які не мають точного еквівалента і не можуть бути відтворені в МП тим самим способом, що і в МО. Розглянемо їх:

- 1) мова іноземців та їх діалекти;
- 2) індивідуальні особливості мови;
- 3) зменшено-пестливі форми слів;
- 4) граматичні категорії, що відсутні в МП;
- 5) деякі стилістичні засоби (гра слів, метафора, перифраз, іронія і т.д.).

Перекладач повинен бути готовий перекладати мову іноземців, форми діалектів та неграмотну мову засобами МП. Зрозуміло, що не можна передати діалект однієї мови діалектичними засобами іншої. Не існує універсального рішення цієї проблеми, тому кожен такий випадок потребує індивідуального вирішення.

1. 5. 3. Граматичні трансформації

Переклад з однієї мови на іншу є неможливим без граматичних трансформацій, до яких зазвичай відносять перестановки, заміни, опущення, додавання, спрощення, злиття, поділ. Граматичні трансформації обумовлюються різноманітними причинами – як чисто граматичного, так і лексичного характеру, хоча головну роль відіграють граматичні фактори, тобто різниця в структурі мов [41, с. 7].

Перестановка – це зміна послідовності слів у виразах і реченнях, що часто зумовлена структурними відмінностями у вираженні теми та реми в різних мовах. Наприклад: «*A girl entered the room* - У кімнату зайшла дівчина»; «*An old man was sitting by the side of the road* - Біля краю дороги сидів старий» [41, с. 8].

До інших причин належить, по-перше, різниця в порядку слів. Порядок слів англійської мови переважно прямий (80% англомовних речень мають прямий порядок слів), коли ж україномовні речення мають більш вільну будову (53% речень в українській мові мають прямий порядок слів). Типова структура англійського речення наступна: *Підмет-Присудок-Обставина*; в українській мові: *Обставина-Присудок-Підмет*.

По-друге, це різниця в структурі речень: 1) це стосується зокрема структур *There is / There are*, які відсутні в українській мові. Наприклад: «*There was no possibility of taking a walk that day* – Того дня ми не могли піти на прогулянку»; 2) переклад речень, в яких на початку використовуються герундіальні структури. Наприклад: «*Your being late is unknown to me* – Я нічого не знаю про ваше спізнення».

Наступний різновид граматичних трансформацій – це заміна. Суть заміни полягає в заміні слова яке належить до однієї частини мови, словом, яке належить до іншої (морфологічна заміна) або заміна однієї синтаксичної конструкції іншою (синтаксична заміна). Наприклад: «*He is a good runner* – Він гарно бігає»; «*I saw her standing there* – Я бачив, що вона там стояла»; «*The Times wrote editorially (...) – У передовій статті газета Тайм писала (...)*» [39, с. 139].

Заміна як граматична трансформація в англійській мові може стосуватись форми слова, частини мови, елементів речення та типів речення.

Стосовно форми слова, заміни можуть виражатися в:

1) множині слова, яка була замінена на однину, наприклад: «*The Government's policies are detrimental for the lives of common people* – *Політика цього уряду згубна для життя простих людей*»;

2) минулому часі, який було замінено на теперішній, наприклад: «*I didn't understand what he was saying* – *Я не зрозумів, що він говорить*»;

3) пасивній формі дієслова, яка була замінена на активну: «*Each of the candidates was spoken of separately* – *Про кожного кандидата говорили окремо*».

Якщо брати до уваги частини мови, то заміни можуть виявлятися такими способами:

1) заміна іменника дієсловом: «*It is my hope that...* – *Я сподіваюсь, що...*», «*She is a good cook...* – *Вона гарно готує...*»;

2) заміна прикметника іменником: «*Youthful joblessness...* – *Безробіття серед молоді...*»;

3) заміна прикметника дієсловом: «*He is hopeful...* – *Він сподівається...*».

В процесі перекладу англійські прикметники в вищому ступені такі як *higher, lower, longer, shorter, better*, і т. д. часто замінюються іменниками *підвищення, пониження, збільшення, скорочення, покращення* і т.д., наприклад: «*They demand higher wages and better living conditions* – *Вони вимагають підвищення заробітної плати та покращення умов проживання*», «*They fight for shorter hours and longer holidays* – *Вони борються за скорочення робочого дня та збільшення відпусток*».

Найпоширенішим випадком при перекладі з англійської на українську мову є заміна простого речення складним. Тому всі англійські речення, що містять герундіальні, інфінітивні та дієприкметникові комплекси, перекладаються на українську мову складнопідрядними реченнями, наприклад: «*I want you to make a report* – *Я хочу, щоб ви зробили доповідь*», «*We objected to his attending the conference* – *Ми заперечували проти того, щоб він був присутній на конференції*»,

«The papers to be signed are on the desk – Документи, які треба підписати, лежать на письмовому столі».

Ще один вид граматичних трансформацій – це додавання. Це додавання певних елементів у МП, з метою адекватного відображення значення якогось виразу МО. Воно використовується для компенсації відсутньої в МП певної граматичної категорії, для підсилення значення окремих виразів. Додавання в перекладі з англійської на українську мову обумовлені відмінностями в синтаксичній структурі цих мов.

Додавання можуть бути викликані рядом причин:

1) потреба в компенсації відсутніх граматичних конструкцій в МП, наприклад: *«The roads were sentinelled by oaks – Обабіч дороги, ніби вартові, стояли дуби».*

2) різниця в сполучуваності слів (лексичній валентності). Додавання є необхідною умовою для збереження своєрідного способу вираження слів українською мовою. Наприклад: *«The new American secretary of State has proposed a world conference on food supplies – Новий державний секретар США запропонував скликати конференцію з питань продовольчих ресурсів».*

3) розширення англійських речень задля більш ясного вираження їх суті, наприклад: *«He shrugged the stare off – У відповідь на її пильний погляд він презирливо знизав плечима».*

4) необхідність враховувати прагматику перекладу, коли мова йде про конкретні національні поняття (реалії, власні імена, географічні назви) для підсилення тексту. Наприклад: *«“Where you girls from?” I asked her again... “Seattle, Washington...” – “Звідкіля ви приїхали? – З Сієтла, штат Вашингтон».*

Протилежне до додавання явище – опущення. Суть цього явища полягає у вилученні зайвих елементів при перекладі. Феномен перенасичення речення словами, в яких немає потреби, є типовим для англійської мови. Надлишкові елементи у реченні можуть бути виражені словом, словосполученням або виразом. В українській мові це явище також присутнє, наприклад: *«чорна сажка», «бачити на власні очі»* [39, с. 378].

По-перше, опущення обумовленні, насамперед, відсутністю відповідних граматичних явищ у МП (допоміжні дієслова, артиклі або займенники), наприклад: «*She helped him with his English, corrected his pronunciation, and started him on arithmetic* – Вона допомагала йому в англійській мові, виправляла вимову й учила арифметики».

По-друге, опущення застосовуються при перекладі пар синонімів з ідентичним або дуже близьким значення, наприклад: «*The treaty was declared null and void* – Договір було оголошено недійсним».

По-третє, словесний блок може бути опущений при перекладі з різних стилістичних причин, наприклад, для уникнення непотрібного повторення (якщо це очевидно, або було згадано у попередньому реченні). Наприклад: «*She turned aghast towards the bed* – Вона з жахом обернулася».

Спрощення – це вид граматичної трансформації, суть якої полягає в заміні складних синтаксичних конструкцій МО більш простими конструкціями МП. Такі спрощення часто відбуваються в текстах літературного стилю, коли існує несумісність між структурними формами синтаксичних одиниць МО та їх семантичними та структурними еквівалентами в МП [39, с. 379].

Спрощення найчастіше відбувається при заміні розширеної словесної групи на простішу, наприклад: «*She gave him a little smile and took his hand* – Вона грайливо посміхнулася і взяла його руку».

Перетворенням складного речення в просте, або об'єднання двох складних речень в одне називають злиттям. Потреба у злитті може бути викликана особливостями змісту, специфікою національного компоненту або стилем тексту. Наприклад: «*I talk to him like I don't know what. I get so excited* – Я як розійдуся, то такого наговорю, що й сама не знаю що». Щоб уникнути буквалізму та структурно-синтаксичної незграбності українською мовою, перекладач об'єднав два речення в одне, що надає українському варіантові природнього звучання.

Іншою не менш важливою граматичною трансформацією є поділ. Суть поділу полягає в перекладі вихідного речення двома або більше реченнями, або перетворення простого речення в складносурядне або складнопірядне.

Розрізняють внутрішній та зовнішній поділ (inner and outter partitioning) [39, с. 380].

Внутрішній розрив – це перетворення простого речення в складне або складене, наприклад: «*Come along and see me play one evening* – *Приходь коли-небудь ввечері – побачиш, як я граю*». Найчастіше внутрішній розрив – це регулярна об'єктивно необхідна трансформація перекладу, яка пояснюється відмінностями в українських та англійських синтаксичних структурах.

Зовнішній розрив – поділ речення на два або більше. При перекладі з англійської на українську мову зовнішній розрив (на відміну від внутрішнього) більш залежить від особистого вибору перекладача, який ґрунтується на стилістичних та жанрових особливостях мови. До зовнішнього розриву не вдаються при перекладі юридичних або дипломатичних документів.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Переклад слугує засобом комунікації між представниками різних культур і мов. Він виступає процесом роз'яснення одного культурного коду іншим. Переклад – це вміння органічно підбирати мовні еквіваленти з точки зору їх функціональних, структурних та змістових відповідностей і перетворювати імпліцитну інформацію оригіналу на експліцитну в тексті перекладу. Слід підкреслити, що переклад – це взаємодія мов і культур, тому інтерференція в перекладі може бути не тільки негативною, а й конструктивною, спроможною якісно допомогти перекладачеві або збагатити мову.

Місія перекладача як посередника мовного контакту – подолати дистанцію між культурами-комунікантами.

Сутність міжкультурного спілкування пояснюється за допомогою поняття «мовна картина світу». При вивченні іноземної мови у комуніканта формується два типи «мовної картини світу»: «первинна картина світу», яка є рідною для комуніканта, та «вторинна картина світу», яка формується при вивченні іноземної мови.

Значної уваги в процесі перекладу заслуговують поняття «адекватності» та «еквівалентності» перекладу тексту. Ці поняття, хоча і тісно пов'язані одне з одним, мають певні особливості, за якими вони різняться. Різні лінгвісти мають різні погляди стосовно даного питання. Наприклад, Т. Р. Левицька, вважає, що дані поняття абсолютно тотожні і не потребують розмежовування, коли ж В. Н. Комісаров, А. Д. Швейцер та А. А. Паршин притримуються думки, що ці поняття не можна ототожнювати, так як вони різняться за своїм змістом. Варто зазначити, що «еквівалентністю» перекладу виступає рівноцінність текстів оригіналу і перекладу, а «адекватністю» є відповідність перекладеного тексту цілям перекладу.

У процесі перекладу текст переадресовується іншомовному реципієнту з урахуванням прагматичних відношень мови перекладу, тобто тієї реакції, яку викликає текст. При цьому відбувається прагматична адаптація вихідного тексту,

враховуються соціальні, культурні, психологічні та інші розбіжності між одержувачами тексту оригіналу та тексту перекладу.

Художній переклад – це переклад текстів, насичених мовними засобами з тимчасовими семасіологічними зв'язками. Художній переклад на відміну від інших видів перекладу завжди обумовлений необхідністю передати такий компонент повідомлення як інформація про структуру мовного твору. Художній переклад прози письменника зі своїм стилем можливий лише при наявності відповідного таланту у перекладача. Художній переклад поезії в більшості випадків неможливий.

У художньому перекладі не завжди можна передати суть написаного буквально, тому досить часто перекладачеві доводиться виводити на поверхню те, що зображено лише імпліцитно в тексті оригіналу. Вирішити це завдання перекладачам допомагають такі засоби, як перекладацькі трансформації.

Перекладацькими трансформаціями називаються основні і незначні зміни у структурній формі мовних одиниць, виконані з метою досягнення вірності у перекладі. Думки стосовно перекладацьких трансформацій дуже різняться, але ми погоджуємося з думкою В. І. Корунця та В. І. Карабана, що існує два типи основних трансформацій: лексичні та граматичні. Лексичні трансформації включають конкретизацію, генералізацію пропозицій, модуляцію, антонімічний переклад та компенсацію. До граматичних перекладацьких трансформацій можна віднести перестановки, заміни, опущення, додавання, спрощення, злиття, поділ. При перекладі іншомовного твору перекладач використовує також такі різновиди перекладу, як калькування, транскрипція, транслітерація, описовий переклад та інші. Ці різновиди часто порівнюють з перекладацькими трансформаціями. Вони можуть бути схожі за своєю сутністю, а інколи й навіть позначати одне і те саме явище.

РОЗДІЛ 2

ШЛЯХИ ДОСЯГНЕННЯ АДЕКВАТНОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ПРИ ВІДТВОРЕННІ МОВНОСТИЛІСТИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОМАНУ ЗАСОБАМИ РОСІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

2. 1. Роман «Flowers for Algernon» як видатний твір американської художньої літератури

Переклад є зіставленням двох мовних систем на всіх рівнях. Лінгвістичний рівень перекладу є найнижчим в ієрархії перекладацьких завдань, тим не менше, він вкрай необхідний для повноцінної передачі змісту тексту оригіналу. Зрозуміло, що перекладачу знадобиться передати не тільки суму смислів, закодovаних у реченнях, але й інформацію, що відноситься до культури, традицій, смаків нації, що потребує виходу за суто лінгвістичну мовну систему (вищий рівень перекладу) і називається екстралінгвістичною інформацією, або фоновими знаннями. Але, як зазначає В.С. Виноградов, починається переклад з суто лінгвістичного рівня [13, с. 18].

У процесі перекладу часто стає неможливим використати буквальний словниковий відповідник, і перекладач вдається до перетворення внутрішньої форми слова чи словосполучення або його повної заміни, опущення або додавання певної кількості додаткових елементів, зміни порядку слів у реченні, чи якихось інших дій, тобто до перекладацької трансформації.

Об'єктом даного дослідження є науково-фантастичний твір-розповідь американського письменника Деніела Кіза «Квіти для Елджернона». Даний твір написаний в жанрі епістолярного роману. Оповідачем виступає розумово-відсталий Чарлі Гордон, 32-річний працівник пекарні. Твір побудований на звітах головного героя, в яких він розповідає про все, що з ним відбувається, а саме про зміни його розумових здібностей, які відбулися в результаті експериментальної операції на мозку для підвищення інтелекту. Він стає генієм, але результат не довготривалий: герой втрачає розум і опиняється в притулку.

При написанні даного твору автор передає мовлення відсталого людини за допомогою різних літературних засобів, не застосовує пунктуаційних знаків та допускає велику кількість помилок при написанні слів. Важливою особливістю даного роману є зміна стилю написання в ході розумового розвитку головного героя. Його мовлення стає дедалі складнішим, сповненим глибоких міркувань. В кінці роману автор повертається до того стилю, в якому писав на початку, так як розумовий стан героя знову опинився на початковому етапі.

Задля досягнення того ж ефекту, який справляє даний твір на читача оригіналу, на іншомовного читача, при перекладі даного твору перекладачеві потрібно докласти чимало зусиль.

Ми проаналізували два переклади твору «Квіти для Елджернона» Деніела Кіза перекладачів Віктора Шовкуна, який зробив український переклад даного твору та Сергія Шарова – автора російськомовного перекладу.

2. 2. Лексико-стилістичні особливості роману «Flowers for Algernon» в ракурсі перекладацьких труднощів

У сучасному світі в художніх творах все частіше зустрічаються різні відхилення від літературних норм. У зв'язку з цим перед перекладачами постає завдання адекватної передачі тексту оригіналу на мову перекладу з максимально відповідним емоціональним ефектом. Саме таким твором з точки зору перекладу вважається роман Деніела Кіза «Квіти для Елджернона». У наступних пунктах ми розглянемо лексико-стилістичні особливості роману та проаналізуємо їх переклад на російську та українську мови.

2. 2. 1. Специфіка відтворення власних імен роману засобами російської та української мов

Питання передачі чужомовних онімів засобами української мови приводять до глибокого вивчення проблем адаптації власних назв. Потрібно зазначити, що

власна назва має свою особливість, що виходить безпосередньо з її трактування. Д. І. Єрмолович зазначає, що власні назви виконують функцію індивідуалізуючої номінації [28, с. 9].

Ні для кого не секрет, що власні назви в будь-якій мові – особливі слова. На письмі вони пишуться з великої літери, виділяються лапками і привертають до себе увагу. Для того, щоб правильно перекладати власні назви, знаходити для них еквіваленти в інших мовах, фахівцям потрібні широкі знання в галузі топоніміки, літератури, політики та ін. Перекладач повинен володіти достатнім запасом знань про історичні, соціальні, літературні, політичні особливості країн, з мовами яких він працює.

В іншому випадку, відсутність подібних знань у фахівця стає перешкодою та ускладнює (або робить неможливою) його подальшу роботу.

Д. І. Єрмолович звертає увагу на те, що будь-яке використання іншомовної власної назви в мові є актом міжмовної та міжкультурної комунікації і результатом його є взаємодія двох мовних систем, двох культурно-психологічних традицій [28, с. 132].

При перекладі імен в даному романі перекладачі вдаються до транслітерації та транскрипції, а в деяких випадках навіть поєднують ці два прийоми.

При перекладі на українську та російську мови таких імен як *Algernon*, *Burt Selden* та *Strauss* перекладачі використали прийом транскрипції передавши засобами МП звучання даних імен в оригіналі. Тому в українському перекладі ми маємо імена *Елджернон*, *Берт Селден* та *Штраус*, а в російському *Элджернон* та *Штраус*. Ім'я *Burt Selden* Сергій Шаров, автор російськомовного перекладу, переклав поєднанням засобів транскрипції та транслітерації і в результаті отримав *Барт Селдон*. При перекладі імені *Miss Kinnian*, *Mr. Donner*, *Norma*, *Mrs. Baffin* перекладачі використали прийом транслітерації, і передали точне написання даних власних назв засобами МП, а саме в українській мові – *міс Кінніан*, *містер Доннер*, *Норма* та *місіс Баффін*, а в російській – *мис Кинниан*, *мистер Доннер*, *Норма* та *миссис Баффин*.

При перекладі імені головного героя, було вжито одразу декілька видів

трансформацій. В оригіналі дана власна назва пишеться *Charlie Gordon*, при її перекладі автори переклали ім'я за допомогою транскрипції, допускаючи при цьому помилку у правописі, а прізвище – засобами транслітерації. Тому, в українському перекладі воно звучить як *Чярлі Гордон*, а в російському – *Чярли Гордон*. Важливо зазначити, що автори обох перекладів тільки на початку роману передають ім'я головного героя як *Чярлі/Чярли*. Рішенням перекладачів спотворити варіант перекладу є не зовсім доцільним тому, що люди з відхиленнями такими як у Чарлі Гордона, в першу чергу, запам'ятовують як пишуться їх імена. Більш того, автор оригіналу протягом всього роману пише ім'я головного героя правильно, не вдаючись до помилок, а перекладачі починають перекладати ім'я без помилки як *Чарлі/Чарли* тільки після того як головний герой проходить через ряд фізичних та психологічних змін і стає розумнішим та більш освіченим.

В даному романі перекладачі стикаються з потребою перекладати назви міст, вулиць, парків, площ та інших речей, яких не існує в МП. Розглянемо, до яких засобів вони вдалися при перекладі даних явищ.

При перекладі таких власних назв як *Howells Street* і *Washington Square* україномовний перекладач у першому випадку використовує прийом транскрипції та саме слово *Street* перекладає його в денотативному значенні як *вулиця Гауелз*. В другому прикладі перекладач використовує прийом транслітерації при цьому також перекладаючи слово *Square* і отримує *Площу Вашингтона*.

Сергій Шаров, автор російськомовного перекладу, при перекладі даних власних назв використав ті самі прийоми перекладу, в першому випадку – транскрипцію, а в другому – транслітерацію. Але слова *Street* та *Square* він не переклав, а використав прийом транскрипції і в результаті, в російськомовному перекладі ми маємо *Хауэлл стрит* та *Вашингтон сквер*. Використання транскрипції при перекладі даних назв змушує читача зрозуміти, що головні події відбуваються десь за кордоном, а не в його власній країні. Це допомагає підкреслити особливості назв даних реалій в МО.

При перекладі назв міст та штатів перекладачі використовують однакові

прийоми. При перекладі назви міста *Newport News, Virginia* перекладачі застосовують прийом транскрипції. Варто зазначити, що при перекладі даної власної назви Віктор Шовкун додав прийменник *у*, щоб підкреслити що дане місто знаходиться у певному штаті, і в результаті, в українському перекладі ми маємо *Ньюпорт-Ньюз, у Вірджинії*. Сергій Шаров зберігає початкову форму висловлювання, нічого не додаючи до його форми, і ми отримуємо *Ньюпорт Ньюс, Вирджиния*.

Ми можемо спостерігати, що в україномовному варіанті, перекладач написав *Ньюпорт-Ньюз* через дефіс, а в російськомовному варіанті він відсутній. Варто зазначити, що обидва варіанти написання є традиційними і повністю відповідають ситуації повністю зберігаючи прагматику вихідного тексту. Такі випадки не складають труднощів при перекладі.

Щодо перекладу назв журналів, газет, періодичних видань перекладачі не дотримуються одного і того ж прийому, і при перекладі вдаються одразу до декількох прийомів. При перекладі таких назв як *The Reporter, The Saturday Review, The New Yorker, Reader's Digest, Mademoiselle, House Beautiful*, україномовний перекладач застосовує прийом транскрипції, в результаті ми отримуємо *Репортер, Сетердей-рев'ю, Нью-Йоркер, Рідерс дайджест, Мадемуазель*. Тільки при перекладі назви *Гаус б'ютіфул* в першому складі даної назви використано прийом транслітерації, а далі знову використовується прийом транскрипції. Російськомовний перекладач передає назви газет *Репортер, Ридерс дайджест, Мадемуазель* та *Хаус бьютифул* за допомогою транскрипції, а в назвах *Сатердей ревью* і *Нью Йоркер* він поєднує прийом транслітерації (в перших складах даних назв) і транскрипції.

У цілому можна констатувати, що вибір тієї або іншої можливості передачі власних імен, зумовлюється традицією, з якою не можуть не рахуватися перекладачі навіть у тих випадках, коли вони зустрічаються з іменами вигаданими або прізвиськами.

2. 2. 2. Стилiстичнi фiгури першотвору як проблема перекладу

Стилiстичнi системи мов мають свiй нацiональний характер. Стилiстичнi прийоми рiзних мов в основi спiвпадають, але функцiонують в дискурсi по рiзному. Однi й тi ж прийоми мають рiзну частоту вживання, стилiстичну значущiсть, виконують рiзнi функцiї в системi мови, чим i обумовлюється необхiднiсть трансформацiй. Стилiстичнi замiни не менш важливи, як лексичнi й граматичнi. При здiйсненнi лексичних трансформацiй перекладач керується принципом передачi лексичного значення слова або форми. При передачi стилiстичного значення перекладач слiдує тому ж принципу – вiдтворити в перекладi аналогiчний ефект, тобто викликати у читача таку ж саму реакцiю, хоча дуже часто для цього потрiбно задiяти абсолютно iншi мовнi засоби. Таким чином перекладач повинен прагнути не зберегти стилiстичний прийом, а обов'язково вiдтворити його функцiю в поданому контекстi. Не варто також забувати про багатofункцiональнiсть стилiстичних прийомiв. При порiвняннi стилiстичних прийомiв виявляються повнi еквiваленти, неповнi еквiваленти i функцiї, що не мають еквiвалентiв у мовi перекладу.

Надзвичайно важливим в даному романi є порядок, за яким розвивається iсторiя, так як з ним тiсно пов'язане сприйняття читача. На самому початку роману читач бачить те, що вiдбувається через призму сприйняття розумово вiдсталой людини, а потiм споглядає еволюцiю персонажа: пiсля експериментальних дiй герой починає по-iншому сприймати сiм'ю, колег i свiт навколо.

Твiр Денiела Кiза слiд подiлити на два роздiли: життя головного героя до експериментального втручання i пiсля нього. У романi представлена порiвняно мала частина з життя Гордона. Все починається весною, як символ початку чогось нового, так i Чарлi чекає нового етапу свого життя, найвища точка розквiту припадає на лiто, а восени все повертається до того, з чого починалося – Чарлi на стає розумним, а тепер розумiє, скiльки всього у своєму життi вiн втратив.

Важливо зазначити, що при створенi свого роману Денiел Кiз використав

зображальні засоби на наступних рівнях: фонетичному, морфологічному, лексичному та синтаксичному.

Фонетичний рівень є найбіднішим з усіх вищеназваних та складається з декількох прикладів алітерації та звуконаслідування. В створенні образу Чарлі до операції допомагає підбір характерних слів з особливим, фіксованим перегукуванням звуків. В процесі аналізу було знайдено декілька прикладів алітерації, а саме: *you're a big boy now* (84, с. 31), *he is a bad boy* (84, с. 31). При перекладі на українську мову даний фонетичний ефект не зберігся: *ти вже великий хлопець* (83, с. 31), *він поганий хлопець* (83, с. 31). Так само, і при перекладі на російську мову перекладач не отримує того самого фонетичного впливу, а саме: *ты уже большой мальчик* (82, с. 31), *он плохой мальчик* (83, с. 31). Можна зробити висновок, що для перекладачів, збереження фонетичних особливостей тексту не є такими ж важливими, як передача їх інформаційного наповнення мовою перекладу.

Наступний рівень, який ми будемо розглядати – це лексичний. На даному рівні стилістичні засоби вживаються особливо яскраво. У процесі аналізу твору були відзначені такі стилістичні прийоми, як алюзія, гіпербола, іронія, метафора, оксюморон, уособлення, порівняння та епітет.

Алюзія займає в мовностилістичному аналізі особливе місце, адже завдяки цьому засобу можна більш детально простежити розвиток розумових здібностей Чарлі. Вживання алюзії можна спостерігати, коли мова йде про випадок в ідальні коледжу, коли головний герой не тільки розпізнає, а й відтворює в пам'яті імена студентів, які вже чув раніше. Крім того, Деніел Кіз звертає увагу читача на алюзію, яка бере до уваги працю Платона «Алегорія печери», а також вказує на відсилання до Шекспіра, Ейнштейна та інших видатних вчених. Присутність імен вчених, філософів і письменників в звітах Чарлі Гордона визначає величезний стрибок від неосвіченого чоловіка до того, який знає багато визначних особистостей.

It's exciting to hear them talking about poetry and science and philosophy—about Shakespeare and Milton; Newton and Einstein and Freud; about Plato and Hegel and

Kant, and all the other names that echo like great church bells in my mind (84, с. 27). Перекладаючи даний відрізок тексту україномовний перекладач Віктор Шовкун вдається до граматичної трансформації заміни. Він змінив речення таким чином, що воно виражається від першої особи, коли ж речення оригіналу є безособовим. Ці слова звучать з уст головного героя, при цьому висловлюючи його почуття стосовно того, що відбувається навколо, а саме: Я з хвилюванням дослухаюся до їхніх балачок про поезію, науки й філософію — про Шекспіра й Мільтона; про Ньютона, Ейнштейна і Фройда; про Платона, Гегеля й Канта та про інші імена, які відлунюють у моїй свідомості як великі церковні дзвони (83, с. 27). Порівнюючи російський варіант перекладу з українським варіантом та оригіналом, важливо зазначити, що Сергій Шаров залишив речення безособовим, як в оригіналі. *Интересно послушать, как они спорят о поэзии, науке и философии – о Шекспире и Мильтоне, Ньютоне, Эйнштейне, Фрейде, Платоне, Гегеле и Канте, и о других, чьи имена отдаются у меня в голове, как звуки огромного колокола* (82, с. 27).

Гіпербола – це одна із ознак грамотної письмової мови головного героя. У подальших звітах свого персонажа автор використовує більш барвисті гіперболи, які стають все переконливішими і вже складно повірити, що ці звіти пишуться колишнім Чарлі Гордоном. Важливим постає питання, чи вдається перекладачам передати всю сутність даних гіпербол і чи вдаються вони до якихось особливих засобів задля збереження початкової інтенції автора. Наприклад: *The constant juxtaposition of "Algernon and Charlie," and "Charlie and Algernon," made it clear that they thought of both of us as a couple of experimental animals who had no existence outside the laboratory* (84, с. 64). Постійне зіставлення «Елджернона й Чарлі» й «Чарлі та Елджернона» не залишало сумнівів у тому, що вони думали про нас як про двох експериментальних тварин, які не існували поза межами лабораторії (83, с. 64). *Постоянное сопоставление «Элджернона и Чарли», «Чарли и Элджернона» ясно показало, что они рассматривают нас обоих как подопытных животных, не имеющих права на существование вне стен лаборатории* (82, с. 64). Аналізуючи варіанти перекладу обох перекладачів можна

впевнено стверджувати, що гіпербола в обох випадках зберігається. Віктор Шовкун перекладає її за допомогою заміни, заперечного іменника *no existence* на дієслово *не існували*. Сергій Шаров в даному випадку використовує трансформацію додавання та розширює дану гіперболу додаючи вираз *не имеющих права*.

Наступним прикладом використання гіперболи є речення: *I couldn't be any worse off than I was before* (84, с. 32). *Мені не може бути гірше, аніж було* (83, с. 32). *Вряд ли я стану хуже, чем раньше* (82, с. 32). В даному випадку перекладач як українського, так і російського варіантів зберегли гіперболу, яка була використана автором оригіналу для посилення виразності та підкреслення сказаної думки. Автор україномовного перекладу трохи видозмінив дане речення, так як в оригіналу це речення було написано від першої особи, а переклав він його як безособове. Дані зміни ніяк не впливають на якість цієї стилістичної фігури.

Можна сказати, що іронія в романі є особливою, адже одна з її видів занурює Чарлі в моральну дилему. У той самий момент, коли одна людина краде гроші у іншої, головний герой усвідомлює, що інтелект – річ далеко не проста і зовсім не те, чим здається спочатку. Моральні дилеми виходять за рамки високого IQ. Розглянемо, як перекладачі впоралися з перекладом речень, в яких наявна іронія.

Ironic that all my intelligence doesn't help me solve a problem like this (84, с. 36). *Іронія в тому, що весь той розум, який я останнім часом набув, не допоможе мені розв'язати таку проблему, як ця* (83, с. 37). В даному випадку Віктор Шовкун, автор україномовного перекладу, використав граматичну трансформацію додавання, щоб наголосити, що знання які він має на даний момент були здобуті зовсім недавно, і, що раніше, він не мав уміння вирішувати складні життєві ситуації. *Ирония в том, что никакие, пусть даже самые обширные знания не помогут мне решить эту маленькую задачку* (82, с. 37). Російськомовний перекладач при перекладі вищезгаданої стилістичної фігури поєднав граматичну трансформацію у вигляді додавання та лексичну трансформацію у вигляді антонімічного перекладу. Він розширив стилістичну

фігуру з метою наголосити на тому, що не важливо якою кількістю знань, чи великою, чи малою, буде володіти наш головний герой, йому це не допоможе у вирішенні певних життєвих проблем.

Метафора в даному романі представлена досить широко. Чарлі з високим рівнем інтелекту любить вживати метафори в своїх звітах. Варто звернути увагу на наступний приклад. Деніел Кіз майстерно підійшов до такого стилістичного засобу, використовуючи його наступним чином: *You're a giant sponge soaking in knowledge* (84, с. 32). Міс Кініан порівнює героя з губкою, яка вбирає в себе знання. Зауважимо, що до деякого часу Чарлі дуже був схожий на цю саму губку, адже розум його був звільнений від складної інформації. *Ти ніби велетенська губка, яка всмоктує знання* (83, с. 33). При перекладі даного речення Віктор Шовкун змінює метафору на образне порівняння. Важливо зауважити, що Сергій Шаров, при перекладі даного відрізка твору, вирішив опустити це речення та не перекладати його взагалі. Досить важко судити, чому він вирішив зробити саме такий вибір, але на нашу думку дане речення несло важливе інформаційне навантаження.

Кіз вказує, що коли його герой переходить на новий етап інтелектуального розвитку, то у нього з'являється усвідомлення того, яким він був раніше, яким бар'єром для нього був його власний рівень інтелекту. В даному випадку мова виступила саме тим бар'єром. Зазначена метафора в повній мірі розкривається в наступному прикладі: *He reminds me that language is sometimes a barrier instead of a pathway* (84, с. 36). Віктор Шовкун переклав дане речення наступним чином: *«Він переконав мене, що мова часто буває бар'єром, а не стежкою на шляху людського поступу* (83, с. 37). При перекладі даної метафори перекладач використовує прийом антонімічного перекладу, замінюючи стверджувальний вираз на заперечний, тим самим роблячи більший акцент на тому, які речі він протиставляє. Також ми можемо спостерігати, що в кінці даного речення автор використав прийом додавання з метою наголосити, якою важливою річчю є життєвий шлях у житті кожної людини. Також, розглянемо, як дану стилістичну фігуру переклав Сергій Шаров. *«Язык, выразился он, иногда вместо дороги*

превращается в барьер (82, с. 37). Ми бачимо, що при перекладі було використано граматичну трансформацію, а саме перестановку. Використання метафори збережено як в українському, так і в російському варіантах перекладу. Це підкреслюється тим, що такі стилістичні фігури несуть велике смислове навантаження.

Навіть негативні емоції головного героя автор описує за допомогою метафори. Так, наприклад, Чарлі по-справжньому злиться, коли міс Кініан зауважує, що розумові здібності Чарлі ростуть так стрімко, що він схожий на підозрілого циніка. Це ми можемо прослідкувати у наступному прикладі: *Did you think I'd remain a docile pup, wagging my tail and licking the foot that kicks me* (84, с. 49). Перекладаючи дану метафору російськомовний перекладач використовує здрібніло-пестливо лексику для того, щоб змусити читача уявити на скільки мізерним був стан головного героя. *Неужели ты могла хоть на минуту представить, что я останусь ласковым щенком, который виляет хвостиком и лижет пнувший его ботинок* (82, с. 50). Віктор Шовкун при перекладі також не уникає даної стилістичної фігури та перекладає її наступним чином: *Ти думала, я залишуся слухняним щеням, яке махає хвостом і лиже ногу, яка копнула його* (83, с. 50). Ми спостерігаємо те, що перекладач також зберіг дану метафору у своєму перекладі.

Надзвичайно цікавим є і те, що автор не раз підкреслює, що тема сім'ї для його героя є болючою, тому Чарлі Гордон вдається до метафори як до засобу позначення їх непростих відносин з матір'ю. Чарлі оповідає про те, що від своєї матері він не завжди спостерігав тільки несправедливе ставлення в дитинстві. Були також і надзвичайно ніжні моменти, які досить сильно закарбувалися в пам'яті головного героя. Він порівнює це з кафедральним собором. Деніел Кіз обіграє цю ситуацію в наступному контексті: *And other times there would be tenderness and holding-close like a warm bath, and hands stroking my hair and brow, and the words carved above the cathedral of my childhood* (84, с. 67). Перекладаючи це речення, Віктор Шовкун зберігає метафори передаючи їх наступним чином: *А іншим разом я міг натрапити й на ніжність, на теплі обійми, на руку, що*

куйовдила моє волосся й погладжувала мені брови, й бачив слова, вирізьблені на соборі мого дитинства (83, с. 67). В оригіналі тексту ми можемо спостерігати наявність порівняння *holding-close like a warm bath*, яке не було збережене при перекладі Віктором Шовкуном. Він переклав даний вираз як *теплі обійми*. Також, в оригіналі тексту використано метонімію *hands*, яка представляє собою особу матері головного героя. Дана стилістична фігура збережена в українськомовному перекладі і перекладена як *рука*.

При перекладі даного речення Сергій Шаров змінив головну складову даної метафори. *В следующий раз она была воплощенная теплота и нежность, она гладила мои волосы, прижимала к себе и произносила слова, высеченные над вратами моего детства* (82, с. 67). Він використав прийом модуляції і замінив *the cathedral of my childhood* на *врата моего детства*. Для російськомовних читачів дана метафора є доступнішою та пояснює, що автор мав на увазі усе дитинство головного героя. Можна зробити припущення, що слово *собор* в англійській мові має якесь особливе емоційне навантаження та якимось поєднується зі словом дитинство, в російській мові воно звучить досить недоречно. Саме тому ми вважаємо дану трансформацію доречною.

Поєднання метафори та порівняння ми можемо спостерігати в наступному реченні: *It was like a big hole opened up in the walls of my mind and I can just walk through* (84, с. 17). Порівняння *like a big hole* не було збережено при перекладі Віктором Шовкуном та було змінено за допомогою додавання словосполучення *відкрився великий отвір* і в результаті ми отримали: *У мене було таке враження, ніби у стінках моєї свідомості відкрився великий отвір, і я зміг вийти крізь нього назовні* (83, с. 17). В перекладі Сергія Шарова порівняння також не збережено та метафора була розширена за допомогою граматичної трансформації додавання: *«В стене, отгородившей мой мозг от остального мира, появилась огромная дыра, и я вышел сквозь нее* (82, с. 17).

Чудовим прикладом розгорнутої метафори може бути момент, коли Чарлі порівнює свою деградацію з людиною, яка піднімається договори по ескалатору, який їде донизу: *I was on a down escalator now. If I stood still I'd go all the way to the*

bottom, but if I started to run up maybe I could at least stay in the same place. The important thing was to keep moving upward no matter what happened (84, с. 120).

Перекладаючи дану стилістичну фігуру Віктор Шовкун використовує лексичну трансформацію модуляції, змінюючи *was on a down escalator* на *я їду на ескалаторі вниз*. Також він змінює минулий час на теперішній в останньому реченні даного прикладу. Тепер я їду на ескалаторі вниз. Якби я стояв нерухомо, то весь час їхав би вниз, але якби я побіг нагору, то, мабуть, перебував би на тому самому місці. Дуже важливо бігти нагору, хоч би що з тобою відбувалося (83, с. 120). Сергій Шаров також вдається до прийому модуляції при перетворенні першого та останнього речень даної метафори. Також він використовує граматичну трансформацію додавання та додає слово *ступенька* при перекладі. Эскалатор идет вниз. Если я буду стоять на одной ступеньке, наверняка спущусь до самого дна. Если побегу вверх, то не исключено, что останусь на том же самом месте. Значит – вверх, чего бы это ни стоило (82, с. 120).

Оксюморон в тексті майже не зустрічається, проте це засіб допомагає створювати особливі контрасти, граючи зі словами на свій лад. У наступному прикладі Деніел Кіз навмисно зіштовхує поняття «розумний» і «дурний», застосовуючи оксюморон: *I thought my intelligence created the barrier – my rompous, foolish pride* (84, с. 80). *Я думав, мій розум створив бар'єр — моя помпезна, дурна гордість* (83, с. 81). *Оказалось именно мой разум создал барьер – эту помпезную дурацкую гордость* (82, с. 81). Збереження даного стилістичного засобу в перекладі обох перекладачів несе велике емоційне навантаження, так як в ній показано, що головний герой сам зрозумів, що стало причиною його невірної поведінки та зверхності стосовно інших героїв роману.

Наступний засіб на лексичному рівні – це уособлення. В процесі аналізу було виявлено лише декілька прикладів уособлення, але всі вони пов'язані з періодом розквіту розумової діяльності Чарлі Гордона. Наприклад: *... the roar of the oven...* (84, с. 25). В даному випадку Віктор Шовкун просто ігнорує цю стилістичну фігуру і перекладає як *...гуркотіння печі...* (83, с. 25). З іншого боку, Сергій Шаров при перекладі використовує такий стилістичний засіб як метонімію,

змінюючи слово *oven* на *огонь*. Тому, в російськомовну варіанті ми отримали *...рев огня...* (82, с. 25).

Інша група прикладів заснована на ще одному стилістичному засобі – порівнянні. Варто зазначити, що до початку експерименту в звітах Чарлі порівняння не зустрічаються. Перше порівняння можна зустріти в той момент, коли Чарлі Гордон ділиться в записках спогадами про сестру: *She was like a bundle...* (84, с. 15). Віктор Шовкун переклав даний вираз наступним чином: «*Вона здавалася маленьким вузликом...*» (83, с. 16), а Сергій Шаров: *она была похожа на комочек...* (82, с. 16). Даний стилістичний засіб передає всю ніжність і трепет, що відчував головний герой до своєї маленької сестри. Збереження даного порівняння несе велике смислове навантаження, так як через нього ми можемо зрозуміти, як насправді ставився Чарлі до молодшої сестри, що у нього не було ніяких ревнощів та негативних думок щодо неї.

Наступний приклад відноситься вже до початку проведення дослідів. В даному випадку порівняння використовує не Чарлі Гордон, а доктор Штраус, в тому випадку, коли Чарлі вимагає миттєвих результатів експерименту. Штраус натякає, що час є центральним компонентом у всій історії та порівнює його зі стрілкою на годиннику: *You wont notise it for a while like you dont notise how the hour hand on a clock moves* (84, с. 10). *Ти не помічаєш цього як не помічаєш рух годинникової стрілки на циферблаті годинника* (83, с. 10). *Ты не замечаешь это во как не замечаешь как движется часовая стрелка на часах* (82, с. 10). При перекладі даних прикладів, обидва перекладачі зберігають порівняння в своїх варіантах перекладу. Збереження даного стилістичного прийому має важливе смислове навантаження, оскільки психологічні зміни Чарлі відбувалися не так швидко, як він цього бажав. Важливо було підкреслити, що тільки з плином часу, можна досягти якихось гарних результатів, що не можна все отримати в той момент, коли ти цього забажав. В нашому випадку, ми спостерігаємо, що Чарлі не порозумнішав одразу після хірургічного втручання, а тільки після того, як він приклав чимало зусиль вивчаючи нові речі та розвиваючись.

Завершальним для групи лексичних стилістичних засобів є такий прийом як

епітет. Більшість використаних епітетів пов'язані з інтелектом Чарлі Гордона, а саме: *moron, genius, smart, dumb, intelligent, slow, silly, retarded, clever, bright, foolish*. Не можна судити, як автори перекладів зуміли перекласти дані епітети, адже вони є однокомпонентними стилістичними засобами. Але ми можемо сказати, що перекладачі підбирали найточніші відповідники їм в мовах перекладу, наприклад в українській мові це: *недоумкуватий, геніальний, розумний, тупий, освідчений, повільний, дурненький, відсталий, здібний, дотепний*. В російському перекладі дані епітети звучать як: *слабоумный, одарённый, умный, глупый, смышлёный, медленный, нелепый, отсталый, способный, сметливый*. На сьогоднішній день в теорії літератури немає одностайної думки щодо перекладу епітетів і відсутність універсальних прийомів змушує перекладачів керуватися власними рішеннями щодо їх перекладу. В тексті наявна велика кількість епітетів, які стосуються й інших сторін життя героїв роману. Їх переклад здійснений за допомогою пошуку відповідних епітетів та їх синонімів в українській та російській мовах. Наприклад: *queasy, frightened, pink cheeked, pretty, startled, sterile; тошнотворное, перепуганная, розовощекая, миловидная, удивленный, стерильный; нудотне, перелякана, рожевощока, гарненька, здивований, стерильний*.

Ще одним важливим стилістичним засобом є такий семасіологічний прийом як антитеза. Важливо відзначити, що антитеза використовується в даному випадку для позначення рівня мислення головного героя. Так, в даному прикладі Чарлі аналізує свою роботу ще до початку експериментів: *...when I lern something in Miss Kinnians class at the school I ferget alot* (84, с. 2). Перекладаючи дане речення Віктор Шовкун вдається до граматичної трансформації додавання, а саме: *...коли я навіть чогось навчався у школі міс Кінніан я швидко все забував* (83, с. 2). *... и даже когда я штонибудь выучю в классе я много забываю* (82, с. 2). Той факт, що коли людина ходить до школи – вона повинна чогось навчатися – є зрозумілим для усіх, але це не випадок з Чарлі. Так як він людина з особливостями у розвитку, у нього не завжди вдавалося чогось навчитися у школі. І тут автор нам наголошує, що *навіть* коли у нього виходило щось вивчити, він

дуже швидко все забував.

Іншим прикладом антитези виступає сцена з дитинства Чарлі, тільки вона звучить з уст його сестри – Норми. *I'll forget everything I learned* (84, с. 48). Ми бачимо, що в цьому випадку також протиставляється два слова *learn* та *forget*. Російськомовний перекладач переклав дану антитезу як: *Я забуду все, чему научилась* (82, с. 49); а україномовний: *Я забуду все, чого навчилася* (83, с. 49). Ми можемо прослідкувати певний зв'язок між даними антитезами. В першому випадку – Чарлі забуває все, що вчить, хоча з усіх сил намагається зберегти певну інформацію у своїй пам'яті, в другому випадку – Норма хоче навмисно все забути задля того, щоб насолити своїм батькам та в їх сім'ї з'явилася ще одна відстала дитина.

Останній рівень лінгвостилістичного аналізу на базі експресивних засобів – синтаксичний. Тут розглядаються такі засоби як асиндетон, градація, риторичне питання, та еліпс.

Першим стилістичним засобом вказаного рівня є асиндетон. Асиндетон – дуже нечасте явище в даному романі, незважаючи на ранні записи Чарлі, в яких, мабуть, мало б бути багато безсполучникових речень. Але головний герой використовує асиндетон тільки тоді, коли з'являється потреба в контрастивних словах і відсутність сполучників підкреслює красу такого мовлення на письмі: *They called each other names – opportunist, cynic, pessimist...* (84, с. 28). І Віктор Шовкун, і Сергій Шаров при перекладі даного речення зберегли стилістичний ефект, який створив письменник – асиндетон, але обидва перекладачі використали трансформацію додавання, що внесло в текст більшу виразність. *Вони називали один одного різними кличками: опортуніст, цинік, песиміст...* (83, с. 28). Сергій Шаров використав слово з більш негативною конотацією: *Они всячески обзывали друг друга: оппортунист, циник, пессимист...* (82, с. 28). На нашу думку, у автора російськомовного перекладу набагато краще вдалося передати настрої героїв, ніж це вийшло у автора оригіналу.

Наступний прийом – градація. Вона зустрічається в тексті лише один раз. В даному випадку вона показує особливу атмосферу ситуації і політ думки

персонажа: *If not for that none of us would ever have to grow old and sick, and die* (84, с. 44). Перекладаючи дане речення Сергій Шаров вдається до граматичної трансформації додавання з метою більш точніше донести до читача сенс прочитаного. *Если бы они не поддались уговорам змея, нам не пришлось бы стареть, страдать и умирать* (82, с. 44). В даному прикладі ми можемо спостерігати приклад алюзії, а саме звернення до Біблії, так як мова йде про Адам та Єву, які піддалися спокусі. Через них людству довелося пізнати усі труднощі життя, а саме хвороби, старість та смерть. І для точнішого розуміння тексту читачами перекладу, автор додає вираз *уговоры змея*. В україномовному перекладі дане речення виглядає наступним чином: *Якби цього не сталося, ніхто з нас не ставав би старий і не знав, що таке хвороби* (83, с. 44). Ми бачимо, що елементи градації не збережені і один з них відсутній. В даному випадку даний стилістичний засіб зникає силу в україномовному перекладі.

Ще одним стилістичним засобом на синтаксичному рівні є риторичне питання. Варто зазначити, що даний стилістичний засіб широко використовується протягом всього тексту. Найбільш яскравими прикладами є наступні: *Why haven't I ever noticed how beautiful Alice Kinnian is* (84, с. 31)? В даному випадку Сергій Шаров вдається до лексичної трансформації модуляції і формує дане риторичне питання наступним чином: *Почему я до сих пор не замечал, как хороша Алиса Кинниан* (82, с. 31)? Дана трансформація допомагає нам зрозуміти, що Чарлі тільки в певний момент розуміє, наскільки гарною була його вчителька, і, що в силу своєї хвороби він не помічав цього раніше. Віктор Шовкун перекладає дане риторичне питання як: *Чому я ніколи не помічав, яка гарна Аліса Кінніан* (83, с. 31)? Україномовний перекладач зберігає форму риторичного питання і ніяким чином його не змінює.

Наступним риторичним питанням є: *What in God's name did they want of me* (84, с. 44)? При перекладі даного питання Сергій Шаров знову вдається до прийому модуляції, так як сенс написаного залишився той самий, а компоненти питання повністю замінені: *Господи, да чего же им нужно от меня* (82, с. 44)? Дана трансформація є дійсно вмотивованою, так як автор перекладеного варіанту

змінив це речення з тією метою, щоб зробити його сприйнятливим для читачів перекладу. *Чого, в ім'я Бога, вони хочуть від мене* (83, с. 44)? Судячи з того, як перекладає Віктор Шовкун даний стилістичний засіб, то можна сказати, що найчастотнішим способом перекладу риторичних питань є переклад відповідним риторичним питанням.

Автор використовує еліпс лише прагнучи посилити ефект неминучої деградації головного героя. Еліпс використано в наступному реченні: *Free association is still difficult, because it's hard not to control the direction of your thoughts... just to leave your mind open and let anything flow into it... ideas bubbling to the surface like a bubble bath... a woman bathing... a girl...* (84, с. 35). Перекладаючи даний відрізок тексту Віктор Шовкун вдався до лексичної трансформації антонімічного перекладу замінивши стверджувальне слово в МО заперечною конструкцією в МП, а саме: *Вільні асоціації — це досі щось важке для мене, бо нелегко контролювати напрям своїх думок... просто відкрити свій розум і дозволити, щоб усе проникало в нього... булькотіння на поверхні, наче булькотіння у ванні... там купається жінка... дівчинка...* (83, с. 35). Коли ж Сергій Шаров, перекладаючи дане речення, використав граматичну трансформацію поділу, тим самим наголошуючи кожне речення окремо, вносячи в нього набагато більше значимості для читача. *Свободные ассоциации – все еще слишком мучительный процесс. Очень трудно отучиться контролировать свои мысли. ...Распахни свой мозг и дай чему угодно вливаться в него... Образы булькают, как пузыри в стакане... в ванне... там купается женщина... девочка...* (82, с. 35).

Переклад стилістичних прийомів, що несуть образний заряд твору, часто викликає труднощі у перекладачів через національні особливості стилістичних систем різних мов. При передачі стилістичних фігур мови перекладачу щоразу потрібно вирішити: доцільно зберегти образ, що лежить в їх основі, або ж замінити його іншим при перекладі. Причиною заміни можуть бути особливості українського слововживання, сполучуваність слів та ін.. Стилiстичний аспект необхідний перекладачу, адже без нього не може вийти гарного, звучного

перекладу. Саме стилістичний аспект демонструє не лише переклад з мови оригіналу на мову перекладу, а й майстерність перекладача. Експресія при перекладі надає більшої виразності вихідному тексту. Для того, щоб мова відповідала основним стилістичним вимогам, була виразна, точна, стилістично вмотивована, а використані засоби були максимально доцільними для вираження даного змісту в конкретному контексті, перекладачу потрібно обов'язково добре володіти стилістичними ресурсами обох мов і знати їх стилістичні норми.

Звертаючись до шляхів передачі певних стилістичних засобів, важливо підкреслити, що не завжди можна передати мовою перекладу, в такому випадку втрачається емоційне забарвлення, яке перекладачу бажано компенсувати за допомогою зовсім іншого стилістичного прийому. Головним прийомом передачі стилістичних засобів залишається відповідний переклад тексту, але в тих випадках, у яких у перекладача немає змоги передати текст таким чином він змушений вдаватися до граматичних та лексичних трансформацій які допомагають видозмінити речення, що воно несло початкову інтенцію автора оригіналу.

2. 2. 3. Особливості персонажного мовлення та засоби їх передачі у російському та українському перекладі

Літературознавство вивчає мовленнєві характеристики персонажів як один з аспектів творення художнього образу. Через зміну мовленнєвої характеристики персонажа можливо показати зміни в характері й способі життя героя, розкрити його емоційний стан, тобто мовленнєва характеристика стає важливим засобом типізації та індивідуалізації персонажа. Наше завдання – дослідити, яким чином перекладачі досягли адекватності при перекладі мовлення головного героя. Це допоможе нам визначити значимість мовленнєвої характеристики для створення художнього образу, виявити й систематизувати мовні засоби створення такої характеристики персонажа твору в оригіналі, зіставити їх із відповідними українським та російським фрагментами перекладу.

Досліджуваний роман має форму щоденника-звіту (оповідь від першої особи), і це дало можливість авторові використати для психологічного аналізу внутрішнього світу персонажа та опису його інтелектуального й емоційного світів внутрішнє мовлення героя, що й визначило провідний стилістичний прийом. Д. Кіз навмисне робить стилістичні, граматичні та пунктуаційні помилки в тексті щоденника Чарлі Гордона, щоб показати нерозвиненість героя, а емоції описує якомога простіше, що виражається за допомогою спеціального добору мовних засобів, наприклад: *Gimpy hollered at me because I droppd a tray full of rolles I was carrying over to the oven. They got derty and he had to wipe them off before he put them in to bake. Gimpy hollers at me all the time when I do something rong, but he reely likes me because hes my frend. Boy if I get smart wont he be serprised* (84, с. 2). Перекладачі даного роману також роблять велику кількість помилок при перекладі задля забезпечення того ж ефекту, що намагався творити автор. Віктор Шовкун виконав переклад наступним чином: *Джимпі накричав на мене томушо я впустив тацю з булочками які ніс до печі. Вони стали дуже брудні і йому довелося обтирати їх перш ніж він поставив їх у піч шоб вони там пеклися. Джимпі горлає на мене постійно коли я роблю шось не так але він мене любить бо він мій друг. Уявляю собі як він здивується коли я стану умним* (83, с. 2). Також, розглянемо варіант Сергія Шарова, автора російськомовного перекладу: *Джимпи наарал на меня потомушто я уронил полный поднос булочек какторый я нес к печи. Они испачкались и ему пришлось вытирать их а патом ставить в печ. Джимпи арет на меня все время но я ему панастаящему нравлюсь потому што он мой друг. Если я стану умным вот будет ему серприс* (82, с. 2). Переклад даного роману є досить проблемним так, як мова, якою він написаний є дуже специфічною. Порушення автором мовних норм змушує перекладачів шукати певні шляхи, якими вони можуть адекватно передати суть написаного. Ми бачимо, що перекладачі при перекладі тексту не мають змоги створювати помилки в тих самих словах, що їх робить автор оригіналу, тому вони компенсують це створюючи аналогічні помилки в інших словах тексту.

Аналізуючи мовлення головного героя даного роману можна розділити його

на декілька рівнів:

1) формальний рівень, який відображає мовну компетентність особистості й охоплює такі особливості вербалізації досвіду, як словотвірні, синтаксичні структури, зв'язок між елементами речень і самими реченнями, граматичні категорії тощо, які можуть корелювати з рисами особистості. Наприклад, Чарлі до операції використовує в текстах щоденника конструкції зі значенням динамічності, активності, і їх формальними маркерами є дієслівні форми зі значенням категорії активності, дії-процесу, переважання предикативних одиниць: *I told dr Strauss and perfesser Nemur I cant rite good but he says it dont matter he says I shud rite just like I talk and like I rite compushishens in Miss Kinnians class at the beekmin collidge center for retarded adults where I go to lern 3 times a week on my time off* (84, с. 2). Дуже важливим є, що при перекладі перекладач зберігає усі дієслівні форми та передає їх таким чином, як було задумано при написанні оригіналу. *Я сказав дохтору Штраусу та професору Нямуму шо я не вмію добре писати, але він сказав, шо це неважно і шоб я писав як я балакаю і як пишу твори у класі міс Кінніан у її школі для недорозвинених дорослих куди я хожу вчитися тричі на тиждень коли маю вільний час. Дохторь Штраус каже шоб я писав усе шо думаю і все шо зі мною бува* (83, с. 2). Конструкції із зазначенням активності та динамічності також зберігаються в російськомовному перекладі. *Я сказал доку Штраусу и профу Немуму што я не могу харашо писать но он сказал што это ничево и што я должен писать как гаварю и как пишу сачинения на уроках у мис Кинниан в колеже Бекмана для умствено атсталых куда я хажу 3 раза в ниделю по вечерам* (82, с. 2).

Після зростання його інтелектуального рівня у мовленні Чарлі простежується схильність до спостереження й, відповідно, високий ступінь стверджувальності як маркер переконливості. *I am not only a thing, but also a way of being— ... —and knowing the paths I have followed and the ones left to take will help me understand what I am becoming* (84, с. 88) ... *I think it's a good thing about finding out how everybody laughs at me. I thought about it a lot. It's because I'm so dumb and I don't even know when I'm doing something dumb* (84, с. 17). Ми можемо побачити,

що підкреслені слова стоять у стверджувальній формі, що автор наділив героя переконливістю і він абсолютно впевнений в тих словах, які він говорить. Зрозуміло, що цими рисами наділив героя автор роману, тому при перекладі Віктор Шовкун, автор україномовного перекладу, використовує слова з досить переконливим забарвленням. *Я не лише річ, а й спосіб буття, ... і знання того, якими дорогами я пройшов і які мені залишаються, допоможе мені зрозуміти, у кого я можу перетворитися* (83, с. 89). *Я думаю, це добре, що я зрозумів, чому всі сміються з мене. Я багато думав про це. Причина в тому, що я надто дурний і навіть не розумію, коли роблю якусь дурницю* (83, с. 18). Аналізуючи переклад Сергія Шарова, можна зробити висновок, що він не ставив собі за мету передати ту емоційну забарвленість слів, якою наділив їх автор оригіналу, на відміну від Віктора Шовкуна. Його текст не зберіг тієї динаміки та впевненості, якими був наповнений оригінал. *Я не только некто, но и способ существования ... и не только знание той дороги, по которой я иду, но и всех возможных дорог, помогут мне понять, в кого я могу превратиться* (82, с. 89). *Я понял наконец почему надо мной смеются, и думаю, это открытие поможет мне. Я был настолько глуп, что даже не понимал, до чего я глуп* (82, с. 18).

2) субстанційний рівень, що відображає структуру тезауруса мовної особистості (виявляються такі мовні риси, як конкретність чи абстрактність, які свідчать про схильність мовця до використання мовних одиниць із вузькою чи широкою сферою референції, аналітичність чи синтетичність, що визначається на підставі ступеня деталізованості чи узагальненості способу опису ситуації). Так, аналітичне, деталізоване мовлення Чарлі на початку змінюється усе більш синтетичним, узагальненим після його розумового зростання. На початку Чарлі говорив тільки про те, що чітко бачив. *Bright neon lights. Christmas trees and sidewalk peddlers. People bundled in coats with collars up and scarves around their necks. But he has no gloves. He's stopping to watch the little mechanical toys that the peddler winds up—the tumbling bear, the dog jumping, the seal spinning a ball on its nose. Tumbling, jumping, spinning* (84, с. 18). В даному, досить яскравому прикладі ми можемо спостерігати, як головний герой просто перелічив усе, що він побачив

на своєму шляху. В його мовленні відсутній будь-який аналіз, синтез. Точно таким ж самим способом і передає Віктор Шовкун, не додаючи в даний потік думок ніяких аналітичних елементів. *Яскраві неонові лампи. Різдвяні ялинки й рознощики на тротуарах. Люди в пальтах із піднятими комірами й шарфами, що обмотують шиї. Але в нього немає рукавичок. ... Він зупинився й дивиться на маленькі механічні іграшки, які накручує вуличний рознощик – ведмідь, що то падає, то знову спинається на ноги, собаку, який підстрибує, тюленя, що відкидає м'яч кінчиком носа. Іграшки падають, підстрибують, крутяться* (83, с. 19). Відсутність аналітичних елементів в думках Чарлі показує нам, що він ще не вміє критично аналізувати те, що він бачить. Сергій Шаров перекладає даний відрізок тексту за допомогою відповідного перекладу, нічого не змінюючи. *Слепящие неоновые огни. Рождественские елки и прохожие. Люди в пальто с поднятыми воротниками. Их шеи укутаны теплыми шарфами. А у него нет перчаток. Он остановился, чтобы получше рассмотреть маленькие заводные игрушки на лотке уличного торговца – переваливающегося с ноги на ногу медвежонка, подпрыгивающую собачку, тюленя с крутящимся на носу мячом. Топает, прыгает, крутится* (82, с. 19).

Перебуваючи на пікові свого розвитку, Чарлі вдається до глибоких роздумів, ретельно аналізуючи будь-яку життєву ситуацію. Для цього він використовує складні поширені речення та ускладнює їх різноманітними стилістичними засобами. Він застосовує складносурядні та складнопідрядні речення різними видами зв'язку у своєму мовленні. *The foolish thing was trying to solve the problem all by myself. But the deeper I get tangled up in this mass of dreams and memories the more I realize that emotional problems can't be solved as intellectual problems are* (84, с. 81). *Я вчинив дурницю, намагаючись розв'язати свою проблему сам-один. Та що глибше я поринав у плутанку снів і спогадів, то більше усвідомлював, що емоційні проблеми не розв'язуються так, як інтелектуальні»* (83, с. 81). *Попытка самому решить проблему провалилась, но чем глубже погружался я в пучины снов и воспоминаний, тем яснее сознавал, что эмоциональные проблемы не могут быть решены так же, как интеллектуальные*

(82, с. 81). Ми можемо спостерігати, що переклади україномовного та російськомовного перекладачів наповнені складними конструкціями. Перекладені речення мають у своєму складі однорідні члени речення, відокремлені члени та вставні слова.

Таким чином, у тексті досліджуваного роману автор спочатку обирає для нарації в щоденнику Чарлі Гордона опис і характерні для нього лексико-синтаксичні маркери, які після змін персонажа замінюється в текстах його звітів роздумом, що відповідає формі абстрактного мислення.

Найчастіше у мовленні героя Чарлі Гордона, поки він не досяг високого рівня розумового розвитку, зустрічаються велика кількість орфографічних помилок при написанні звітів. Вже у першому звіті ми можемо прослідкувати цю тенденцію. *Progris riport 1 martch 3. Dr Strauss says I shoud rite down what I think and remembir and evrey thing that happins to me from now on. I dont no why but he says its importint so they will see if they can use me* (84, с. 1). Ми бачимо, що досить проблематичним для перекладачів може виступати текст, де зроблена така велика кількість як орфографічних, так і пунктуаційних помилок. Спостерігається потік мовлення головного героя, який пише все, що він спостерігає. В першу чергу, перекладачеві потрібно зрозуміти, про що йде мова в тексті, а потім спробувати передати текст таким чином, щоб компенсувати усі орфографічні особливості тексту оригіналу у тексті перекладу. Російськомовний перекладач передає текст наступним чином: «1 атчет 3 марта. Док Штраус сказал што я должен писать все што я думаю и помню и все што случаеца со мной с сегодня. Я не знаю пачему но он гаварит што это важно штобы они могли увидить што я падхажу им (82, с. 1). В силу того, що українська мова є більш фонетична, ніж англійська чи російська мови, в яких набагато яскравіше може зобразити помилки при неправильному написанні слів, в україномовному перекладі набагато рідше зустрічаються орфографічні помилки. *Первий звіт 3 берізня. Дохторь Штраус каже аби я писав шо думаю і помнив усе шо зі мною буде від сьогодні. Я не знаю чому але він вважа шо це важливо аби вони могли бачити чи можна якось використати* (83, с. 1). Віктор Шовкун у своєму перекладі досить часто

використовує русизми, неправильні форми числівників.

Необізнаний із правильним написанням слів, для створення своїх записів у щоденнику Чарлі переважно використовує фонетичний принцип, тому, зокрема, автор опускає в написанні слів так звані німі літери, а у випадках, коли дві букви передають один звук, використовує одну. Наприклад, зустрічаємо в його текстах написання: *shud* (правильно *should*); *rite* (*write*); *skared* (*scared*); *pockit* (*pocket*); *happind* (*happened*); *acheve* (*achieve*); *intelek* (*intelect*); *operashun* (*operation*); *nuthing* (*nothing*); *pepul* (*pupil*); *dint* (*didn't*); *becaus* (*because*); *laffed* (*laughed*); *practis* (*practice*); *lerned* (*learned*); *memary* (*memory*); *bandijis* (*bandages*); *rekemmeded* (*recommended*); *perminint* (*permanent*). Цікаво, що такі змінені слова, використовувані Деніелом Кізом для спотворення письмової норми шляхом відтворення усної форми слова («як чується, так і пишеться»), помітно менше застосовувані в перекладі українською мовою, тому що для української мови фонетичний принцип правопису є провідним, через що таким шляхом важче передати вади інтелектуального розвитку людини. У російському перекладі цей принцип збережено, так як звучання та написання слів також досить різняться. Головним принципом російського правопису є морфологічний принцип, сутність якого полягає в тому, що загальні для споріднених слів морфеми зберігають єдине написання, а в мові вони можуть змінюватися в залежності від фонетичних умов. Цей принцип застосовується для всіх морфем: коренів, префіксів, суфіксів і закінчень. Також на основі морфологічного принципу оформляється однакове написання слів, що відносяться до певної граматичної форми [Бархударов, с. 115].

Провідним засобом відтворення мовлення героя є прийом компенсації, що полягає в заміні непереданого елемента оригіналу аналогічним або яким-небудь іншим елементом, що компенсує втрату інформації і здатний справити подібну дію на читача. *You will be the first* (84, с. 5). *If the operashun werks good Ill show that mouse I can be as smart as he is even smarter* (84, с. 5). *I dint know what he was gonna do and I was holding on tite to the chair like sometimes when I go to a dentist* (84, с. 1). *I dint understand about it but I remembir Dr Strauss said do anything the testor telld me even if it dont make no sense because thats testing* (84, с. 2). Аналізуючи оригінал

тексту та два його варіанти перекладу, можна стверджувати, що перекладачі вдалися до прийому компенсації для передачі даного відрізка тексту. Ми можемо спостерігати, що Віктор Шовкун використовує діалектні особливості мовлення та вживає русизми. *Ти будеш первий* (83, с. 5). *Якщо аперация закінчиться успішно я покажу цьому мишу я можу бути умним як і він а може навіть умнішим* (83, с. 5). *Я не знав що він хоче робити і міцно вчепився руками у спинку стульця як я робив лише тоді коли приходив до зубного лікаря* (83, с. 1). *Я не пойняв, чого він хоче але пригадав як дохторь Штраус сказав аби я робив усе що він мені скаже навіть якщо я не пойму чого він од мене хоче* (83, с. 2). Варто звернути увагу на підкреслені слова в українському та російському варіантах перекладу. *Ты будеш первым* (82, с. 5). *Если апирация пройдет как надо я покажу этой мышы што я могу быть такимже умным и даже умнее* (82, с. 5). *Я не знал што он будет делать и я крепко держался за стул как у зубново врача* (82, с. 1). *Я не понел но я помнил што док Штраус сказал делай все што тебе скажут даже если не понемаеш потомушто это тест* (82, с. 2). Аналізуючи вищевказані приклади ми можемо прослідкувати, що багато слів-русизмів в україномовному перекладі співпадають з словами, які використовував автор російського перекладу.

Помітним засобом, що маркує специфічність мовлення героя, є тавтологія, тобто повторення тих самих, спільнокореневих або близьких за значенням слів, що є проявом мовленнєвої неохайності. Так, як Чарлі – це людина з розумовими вадами, він вдається до повторів ненавмисне і неспроможний контролювати це. *When he said go I tryed to go but I dint know where to go* (84, с. 4). *Oliver who works on the mixer quit yesterday. I used to help him out before bringing the bags of flour over for him to put in the mixer. Anyway I dint know that I knew how to work the mixer* (84, с. 14). *She said make beleeeve but I tolld her thats lies. I never tell lies any more because when I was a kid I made lies and I always got hit* (84, с. 3). Передаючи цю специфічну ознаку роману, Віктор Шовкун перекладаючи речення з тавтологією ніяким чином її не уникає, не замінює словами-синонімами, а повторює дані слова так часто, як робить це автор оригіналу. *Коли він скомандував: «Рушайте!» я спробував рушити але не знав куди мені рушати* (83, с. 4). Олівер, який працював

на змішувачі вчора звільнився. Я мав звичай допомагати йому раніше, приносив мішки з борошном, яке він висипав у змішувач. Проте я не міг собі уявити що знаю як працювати на змішувачі (83, с. 14). Вона сказала а ти прикинься ніби їх знаєш але я сказав їй що це буди брихня. Я більше ніколи не бришу тому що коли я був дитиною я брихав і мене за це лупцювали (83, с. 3). При перекладі даного роману Сергій Шаров також використовував тавтологію у своєму варіанті. Але, важливим фактом виступає те, що в деяких випадках він використовував слова-синоніми, або замінював іменники на займенники тим самим змінюючи смислове навантаження тексту, роблячи Чарлі спроможним до правильної побудови речень. *Когда он сказал пошол я не пошол патамушто не знал куда итти* (82, с. 4). *Оливер который работал на смесителе вчера уволился. Я помогал ему раньше когда приносил мешки с мукой и высыпал ее в нутрь. Но все равно я не знал что умею работать на нем* (82, с. 14). *Она сказала а ты претворись а я сказал это будет вранье. Я ни когда больше не вру потомушто когда я был маленький я врал и меня за это били* (82, с. 3). У другому реченні російськомовного перекладу ми можемо спостерігати, що Сергій Шаров двічі уникнув повторення слова *смеситель*, замінюючи його на слова *в нутрь* та *на нем*. Він міг використати там слово *смеситель* і він зміг би зосередити всю увагу на даному слові.

Про незнання правильної передачі прямої мови свідчить те, що всі діалоги в щоденнику до інтелектуального прогресу Чарлі представлені як звичайне оповідання, тобто без пунктуаційних знаків. *I told dr Strauss and perfesser Nemur I cant rite good but he says it don't matter he says I shud rite just like I talk and like I rite compushishens* (84, с. 1). Точно таким самим чином передають пряму мову і автори перекладу. Для виділення прямої мови необхідно застосовувати пунктуаційні знаки, а як вже було розглянуто вище, що Чарлі тільки згодом після свого навчання дізнався про такий феномен, то автори перекладу ніяк не змогли б почати використовувати пунктуацію ще на початку роману, так як це б змінило розвиток подій в майбутньому. *Я сказав дохторю Штраусу та професору Няммуру що я не вмію добре писати, але він сказав, що це неважно і щоб я писав як я балакаю і як пишу твори* (83, с. 1). *Я сказав доку Штраусу и профу Немур*

што я не могу харашо писать но он сказал што это ничево и што я должен писать как гаварю и как пишу сачинения (82, с. 1).

Аналіз стилістичних особливостей мовлення Чарлі в динаміці засвідчив, що з поступовою інтелектуальною еволюцією в його мові з'являються стилістичні фігури різних рівнів (епітети, порівняння, метафори, риторичні питання та ін.), що вказує також і на психоемоційні його зміни. *It was like a big hole opened up in the walls of my mind and I can just walk through* (84, с. 17).

Автори перекладу ніяким чином не зменшують значущість слів Чарлі та у своєму перекладі передають їх також досить емоційно-забарвленими. *У мене було таке враження, ніби у стінках моєї свідомості відкрився великий отвір, і я зміг вийти крізь нього назовні* (83, с. 19). *В стене, отгородившей мой мозг от остального мира, появилась огромная дыра, и я вышел сквозь нее* (82, с. 19).

Із настанням же регресу кількість стилістичних фігур у мовленні Чарлі помітно скорочується, проте свої думки щодо цього він змальовує через розгорнуту метафору. *I was on a down escalator now. If I stood still I'd go all the way to the bottom, but if I started to run up maybe I could at least stay in the same place. The important thing was to keep moving upward no matter what happened* (84, с. 120).

Чарлі порівнює деградацію з ескалатором, а не просто сходами. Ескалатор їде вниз, а він в той же час намагається видертися нагору тим самим залишаючись на одному і тому ж самому рівні розвитку. Головним на той момент для нього є – не опуститися ще на одну ступінь нижче. *Тепер я їду на ескалаторі вниз. Якби я стояв нерухомо, то весь час їхав би вниз, але якби я побіг нагору, то, мабуть, перебував би на тому самому місці. Дуже важливо бігти нагору, хоч би що з тобою відбувалося* (83, с. 120). *Эскалатор идет вниз. Если я буду стоять на одной ступеньке, наверняка спущусь до самого дна. Если побегу вверх, то не исключено, что останусь на том же самом месте. Значит – вверх, чего бы это ни стоило* (82, с. 121).

Порівняльне вивчення текстів дало можливість визначити корелятивність окремих елементів індивідуального мовлення головного героя роману в оригіналі та перекладі: при перекладі розглядуваного художнього тексту для передачі

відхилення від літературної норми використовується послідовний переклад, трансформації різних типів та прийомом компенсації.

При аналізі мовлення Чарлі було встановлено, що його можна поділити на два рівні: фонологічний, що характеризує словотвірні, синтаксичні структури, зв'язок між елементами речень і самими реченнями та субстанційний, що відображає структуру тезауруса мовної особистості.

Проведений зіставний аналіз мовлення Чарлі Гордона в англо-, українсько- та російськомовному текстах засвідчив, що повнота відтворення образу при перекладі є неможливою без забезпечення адекватності перекладу мовленнєвої характеристики персонажа. Повністю або частково еквівалентні одиниці та потенційно рівноцінні висловлювання об'єктивно існують у мовах оригіналу й перекладу, однак їх правильна оцінка, відбір та використання залежать від знань перекладача, від його вміння враховувати й зіставляти всю сукупність мовних і екстралінгвістичних факторів.

2. 2. 4. Шляхи досягнення адекватності перекладу роману російською та українською мовами у зіставному аспекті

Під час перекладу художньої прози особлива увага приділяється авторському стилю, оскільки перекладач мусить урахувати індивідуалізацію персонажів (мовленнєву характеристику), портретну характеристику, авторську оцінку й непряму характеристику героїв, образність, метафоричність твору, художню деталь, виразність слова, співвідношення між різноманітними смисловими пластами. Одним із засобів вираження авторської задумки, зокрема мовленнєвої характеристики персонажа, його ментального, психологічного стану, інтелектуального рівня, походження чи належності до діалектичної або класової групи, є відхилення від літературної норми.

Найголовнішим завданням перекладача є точна передача інформації, яку заклав в оригінальному тексті автор. Ми проаналізували два переклади твору «Квіти для Елджернона» Деніела Кіза перекладачів Віктора Шовкуна, який

зробив український переклад даного твору та Сергія Шарова – автора російськомовного перекладу.

Переклад Сергія Шарова вважається одним із найкращих перекладів даного твору. Його версія даного роману звучить дуже природньо, відсутність буквального перекладу змушує читача повністю пережити ті емоції та відчуття, які мав на увазі автор даного роману. При перекладі слів з орфографічними помилками, які дуже часто зустрічаються в тексті, перекладач обрав один варіант даного слова, і використовував його до того часу, поки у Чарлі не почалися зміни у його розвитку. Наприклад, якщо автор перекладаючи слово *сегодня* вимушений зробити в ньому орфографічну помилку, то він пише слово *севодня* і вживає його в такій формі постійно, а не змінює дану форму, наприклад, на *сиводня* або *севодья*.

Деніел Кіз навмисно пише слова *shoud, rite, remembir, evrey, happins, no, its, importint, becaus, mabye* з помилками. Сергій Шаров не маючи змоги зробити помилки в тих самих словах, в результаті чого ми зустрічаємо помилки в інших словах, наприклад: *што, севодня, пачему, гаварит, штобы, увидить, падхажу, мис, хочю*. Що стосується способів передачі відхилень від літературної норми, С. Шаров застосовує граматичні, лексичні та стилістичні трансформації. словами, які в англійській мові написані з відхиленнями.

При перекладі скорочень *dr* і *prof*, використання яких є звичними для англійської мови, Сергій Шаров змінив їх стилістичну характеристику і замість «доктор» і «професор» ми отримали *док* і *проф*, що характерно для розмовної мови, а не для звітів про успішність. Коли ж Віктор Шовкун пише дані слова повністю, але з орфографічними помилками *дохторь* (русизм) та *професорь*.

У російськомовному і україномовному текстах також присутні пунктуаційні помилки. На початку роману відсутні будь-які знаки пунктуації, окрім крапок в кінці речення. Крім того, в скороченнях *Mr, dr* і *prof* крапки опущені, хоча в англійській мові вони зазвичай ставляться в подібних випадках. Через деякий час в тексті оригіналу починає з'являтися різноманітна пунктуація, але не завжди вона вірна і відбувається це в хаотичному порядку. Це пов'язано з тим, що

головний герой почав вивчати правила пунктуації, але поки не в змозі їх запам'ятати. Наприклад: *You, got. to mix?them!up: She showd? me" how, to mix! them; up, and now! I can. mix (up all? kinds of punctuation– in, my. writing!* (84, с. 16). Точно таким ж чином передають пунктуаційні помилки і автори перекладу даного роману. В україномовному варіанті: *Ти повинен. запам'ятати всі знаки пунктуації, і тепер я можу запам'ятати їх (усі? знаки пунктуації — в моєму письмі!* (83, с. 17) та в російськомовному варіанті: *ты – должен? их! сочетать: Она показала) мне, как! их сочетать; и, теперь? я! могу – писать, все эти! знаки!* (82, с. 17).

У перекладі С. Шарова простежуються певні закономірності використання прийому компенсації: орфографічні помилки в написанні англійських дієслів компенсуються орфографічними помилками в написанні російських іменників (найчастотнішими є заміна голосної *е* на *и* (*чирнила, увидить, пикарня*), *о* на *а* (*харашо, гаварю, сачинение*), відсутність м'якого знака в кінці дієслів, які закінчуються на *и* (*думаеш_, нанимаеш_*), написання літери *ы* після *ж, ч, ш* (*пишы, мышы, хорошый*) тощо).

Щодо перекладу українського перекладача Віктора Шовкуна, то його варіант перекладу даного твору не є настільки влучним, як переклад російського автора. Український переклад подекуди позбавлений однорідності, що ускладнює сприйняття образу головного героя читачами роману.

Віктор Шовкун також зберігає певні закономірності при передачі орфографічних помилок (м'якість *ч* й інші випадки пом'якшення/ствердіння приголосних (*чітати, чясто, чюдовий, боявса, працював*), заміна голосних у слабких позиціях, зокрема «акання» (*алівець, сональніст, побачети, интересна, ни пиритнувши, проведині, на миті*), оформлення фонетичного слова хибним написанням разом (*томушо, нибоюся, прошо*) тощо).

Загалом порівняльний аналіз тексту-оригіналу й тексту-перекладу українською мовою виявив високу частотність уживання русизмів (*у кармані, польза, умний, неважно, пойму*). Так перекладач намагається компенсувати орфографічні помилки. Однак використання русизмів ще не означає невисокий

рівень інтелекту, адже сучасний етап розвитку української мови характеризується сильною інтерференцією російської, що досить часто простежується навіть у засобах масової інформації.

В цілому, ми можемо сказати, що автори перекладу були послідовними при роботі з даним романом. З метою найбільш адекватного відтворення тексту-джерела вони спочатку визначилися зі стратегією, якої вони дотримувалися від першої сторінки й до останньої, щоб уникнути неоднорідності й непослідовності.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Науково-фантастичний роман американського письменника Деніела Кіза «Квіти для Елджернона» написаний в жанрі епістолярного роману та побудований на звітах головного героя, в яких він розповідає про все, що з ним відбувається, а саме про зміни його розумових здібностей, які відбулися в результаті експериментальної операції на мозку для підвищення інтелекту.

Даний роман відрізняється від звичайних літературних текстів тим, що при його написанні автор оригіналу декілька раз змінює свій стиль написання: спочатку, коли головний герой перебуває на низькому ступені розвитку, текст наповнений орфографічними та пунктуаційними помилками, поступово, з розвитком Чарлі Гордона, стиль написання змінюється. Автор наділяє героя здібністю глибоко мислити та аналізувати все, що відбувається навколо нього. Але, результат операції недовготривалий – Чарлі повертається на початкову ступінь свого розвитку, а автор знову використовує той стиль, в якому писав на початку роману.

Переклад власних назв у романі, а саме імен головних героїв, назв вулиць, міст, періодичних видань тощо здійснюється перекладачами за допомогою досить традиційних прийомів, а саме транслітерації та транскрипції. Спосіб передачі перекладачами власного імені головного героя, показує, що підходи авторів є дещо суперечливими. В тексті оригіналу, дана власна назва подана без будь-яких орфографічних помилок, коли ж обидва перекладачі на початку роману роблять помилку при написанні імені головного героя. Дана трансформація зроблена з метою одразу наголосити на розумових здібностях персонажа.

При перекладі роману Віктором Шовкуном та Сергієм Шаровим було застосовано різноманітні способи перекладу стилістичних фігур. Основним способом перекладу є послідовний переклад, який забезпечує зберігання стилістичних засобів та передає всі необхідні їх компоненти з мови оригіналу в мову перекладу. Але не завжди такий спосіб перекладу може бути оптимальним при перекладі художнього тексту. Серед прийомів, які були використані для

передачі стилістичних засобів, є граматичні та лексичні трансформації, які, в свою чергу, включають велику кількість різноманітних прийомів, як модуляція, антонімічний переклад, заміна, додавання, опущення та інші. В певних випадках, одні стилістичні фігури замінюються іншими, наприклад: метафора у мові оригіналу замінюється образним порівнянням у перекладі.

Порівняльний аналіз мовлення Чарлі Гордона в англо-, українсько- та російськомовному текстах показує, що повнота відтворення образу при перекладі є неможливою без забезпечення адекватності перекладу мовленнєвої характеристики персонажа.

Перекладаючи даний роман, і український, і російський перекладачі розробили стратегію для перекладу певних лексичних засобів, які в тексті оригіналу були написані з помилками. По-друге, перекладаючи роман, вони передали все, що було «сказано» автором оригіналу засобами української та російської мов так, що читач може поринути у світ Чарлі Гордона та повністю проникнути тими подіями, які відбуваються з головним героєм не відчуваючи «мовного бар'єру».

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Проблема перекладу є однією із найважливіших способів міжкультурної комунікації між представниками різних країн, культур, традицій та поглядів. В перекладацькому акті головною дійовою особою виступає перекладач, на якого покладена основна місія перекладу – зменшення дистанції між комунікантами.

Важливим фактором при перекладацькій діяльності виступає поняття «мовної картини світу». Дане поняття трактується як концептуалізація світу, вміщена у мову. В мовній концептуалізації йдеться про уявлення про світ, властиві носіям різних мов і культур, і сприймаються ними як щось самоочевидне. Коли комунікант вивчає іноземну мову, в його свідомості формується два типи «мовних картин світу»: первинна та вторинна.

Проблеми «адекватності» та «еквівалентності» перекладу є досить різнобічними та заслуговують на різні точки зору. Ми дійшли висновку, що ці поняття досить тісно пов'язані між собою, але не означають одне і те саме явище. «Еквівалентність» перекладу – рівноцінність текстів оригіналу і перекладу, а «адекватність» – відповідність перекладеного тексту цілям перекладу.

У процесі перекладу, коли текст проходить процес прагматичної адаптації, враховуються всі розбіжності між одержувачами тексту оригіналу та тексту перекладу. Сутність художнього перекладу полягає в передачі тексту наповненого тимчасовими семасіологічними зв'язками. При художньому перекладі часто застосовуються лексичні та граматичні перекладацькі трансформації.

Роман американського письменника Деніела Кіза «Квіти для Елджернона» написаний в жанрі епістолярного роману. Твір побудований на звітах головного героя, в яких він розповідає про все, що з ним відбувається, а саме про зміни його розумових здібностей, які відбулися в результаті експериментальної операції на мозку для підвищення інтелекту.

Художні тексти з відхиленнями від літературних норм є досить проблемними в процесі перекладу і виступають справжнім випробуванням для перекладачів. Переклад власних назв є традиційним тому, що перекладачі

переважно використовували засоби транскрипції та транслітерації.

У романі широко використовуються стилістичні засоби, такі як метафори, порівняння, гіперболи, уособлення, епітети, антитези та інші. Переважним способом перекладу стилістичних засобів є послідовний переклад, але в тих випадках коли він неможливий перекладачі вдаються до різного виду лексичних та граматичних трансформацій. Дані трансформації допомагають досягти адекватності при перекладі таких стилістичних засобів та стирають бар'єр між мовою оригіналу та мовою перекладу.

Зіставний аналіз мовлення Чарлі Гордона в текстах оригіналу та перекладу показав, що повнота відтворення образу при перекладі не є можливою без забезпечення адекватності передачі мовленнєвої характеристики персонажа.

При роботі з романом Деніела Кіза «Квіти для Елджернона» перекладачі створили певну стратегію перекладаючи слова, які не підпорядковуються мовним нормам. Вони були послідовні у своєму перекладі та змогли створити такі тексти, в яких не відчувається «мовний бар'єр».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеева И. С. Введение в переводоведение / И. С. Алексеева. – СПб.: Союз, 2004. – 352 с.
2. Алексеева И. С. Профессиональный тренинг переводчика / И. С. Алексеева. – СПб.: Союз, 2008. – 288 с.
3. Алефиренко Н.Ф. Спорные вопросы семантики: монографія / Н. Ф. Алефиренко. – М.: Гнозис, 2005. – 326 с.
4. Андреева Л. Н. Лингвистическая природа и стилистические функции «значащих» имен (автономасии) / Л.Н. Андреева. – М.: Высшая школа, 1985. – 256 с.
5. Анурина И. С. Прием компенсации как основное средство воспроизведения нарушенной языковой нормы в художественных произведениях / И. С. Анурина // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2016. – №20. – С. 106-108.
6. Арутюнова Н. Д. Истоки, проблемы и категории прагматики / Н. Д. Арутюнова, Е. В. Падучева // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1985. – №16. – С. 21-38.
7. Бабенко Л. Г. Лингвистический анализ художественного текста: учебник для вузов по спец. «Филология» / Л. Г. Бабенко, И. Е. Васильев, Ю. В. Казарин. – Екатеринбург:Урал, 2000. – 534 с.
8. Бархударов Л. С. Язык и перевод. Вопросы общей и частной теории перевода / Л. С. Бархударов. – М.: Международные отношения, 1975. – 240 с.
9. Белова Е.Е. Отклонения от литературной нормы в английской художественной литературе и способы их перевода на русский язык / Е. Е. Белова // Московский государственный областной университет. – М.: Издательство Московского государственного областного университета, 2016. – с. 229-237.
10. Бережна М. В. Тринадцять етапів перекладу власних назв та імен / М. В. Бережна // Вісник СумДУ. Філологія. – Суми, 2007. – №1. – С. 62-67.

11. Блох М. Я. Имена личные в парадигматике, синтагматике и прагматике / М. Я. Блох, Т.Н. Семёнова. – М.: Готика, 2001. – 194 с.
12. Верещагин Е. М. Лингвострановедческая теория слова / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М.: Русский язык, 1980. – 320 с.
13. Виноградов В. В. О языке художественной литературы / В. В. Виноградов. – М.: Гослитиздат, 1959. – 654 с.
14. Виноградов В. В. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) / В. С. Виноградов. – М.: Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. – 224 с.
15. Влахов С. В. Непереводимое в переводе / С. В. Влахов, С. Флорин. – М.: Р. Валент, 2006. – 448 с.
16. Воркачев С. Г. Культурный концепт и значение / С. Г. Воркачев // Труды Кубанского гос. технологического ун-та. Серия Гуманитарные науки. – Т. 12. – Вып. 2. – Краснодар: Из-во Кубанского ун-та, 2003. – С. 268-276.
17. Габибова М. Т. Прагмалингвистический анализ художественного текста / М. Т. Габибова. – Баку: АГУ, 1986 – 88 с.
18. Гак В. Г. Прагматика, узус и грамматика речи / В. Г. Гак // Иностранные языки в школе, 1982 . – № 5. – С .11–17.
19. Гак В. Г. Языковые преобразования / В. Г. Гак. – М.: Школа и языки русской культуры, 1998. – 768 с.
20. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – М.: Наука, 1981. –137 с.
21. Грушевицкая Т. Г. Основы межкультурной коммуникации / Т. Г. Грушевицкая, В. Д. Попков, А. П. Садохин. – М.: Юнити-Дана, 2003. – 352 с.
22. Гудков Д. Б. Теория и практика межкультурной коммуникации / Д. Б. Гудков. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2003. – 288 с.
23. Гумбольдт В. Язык и философия культуры / В. Гумбольдт. – М.: Прогресс, 1985. – 452 с.

24. Дейк Т. А. Вопросы прагматики текста / Т. Д. ван. Дейк // Новое в зарубежной лингвистике. Лингвистика текста. – М.: Прогресс, 1978. – №8. – С. 259–336.
25. Донец П. Н. Теория межкультурной коммуникации: специфика культурных смыслов и языковых форм / П. Н. Донец. – Харків: Харківський національний університет ім. Каразіна, 2004. – 373 с.
26. Дресслер В. Введение в лингвистику текста / В. Дресслер // Проблемы теории текста. – М.: Ексмо, 1978. – С. 55–73.
27. Ермолович Д. И. Основания переводоведческой ономастики / Д. И. Ермолович. – М.: УРСС, 2005. – 48 с.
28. Ермолович Д.И. Имена собственные на стыке языков и культур / Д. И. Ермолович. – М.: Р.Валент, 2001. – 200 с.
29. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад / Р. П. Зорівчак. – Львів: ЛНУ, 1989. – 212 с.
30. Илюшкина М. Ю. Теория перевода: основные понятия и проблемы / М. Ю. Илюшкина. – Екатеринбург: Издательство Уральского университета, 2015. – 84 с.
31. Иванова Н. Д. Про побудову мовної моделі світу або її фрагмента (на матеріалі мікрополя українських прикметників із семою «характер поверхні») / Н. Д. Иванова // Культура народів Причорномор'я. – 2001. – №6. – С. 172-176.
32. Казакова Т. А. Практические основы перевода English – Russian / Т. А. Казакова. – СПб.: Союз, 2001. – 320 с.
33. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – М.: Гнозис, 2004. – 390 с.
34. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение. 2-е изд., испр. / В. Н. Комиссаров. – М.: «Р. Валент», 2011. – 408 с.
35. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) / В. Н. Комиссаров. – М.: Высшая школа, 1990. – 253 с.
36. Кононенко В. І. Концептологія в лінгвістичному аспекті / В. І. Кононенко // Мовознавство. – 2006. – № 2–3. – С. 112.

37. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу / В. В. Коптілов. – К.: Юніверс, 2002. – 280 с.
38. Корнилов О. А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов. 2-е изд., испр. и доп. / О. А. Корнилов. – М.: ЧеРо, 2003. – 349 с.
39. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу / І. В. Корунець. – Вінниця: Нова книга, 2003. – 448 с.
40. Латышев Л. К. Перевод: проблемы теории, практики и методики преподавания / Л. К. Латышев. – М.: Просвещение, 1988. – 248 с.
41. Левицкая Т. Р. Проблемы перевода / Т. Р. Левицкая, А. М. Фитерман. М.: Международные отношения, 1976. – 208 с.
42. Леонович О. А. Очерки английской ономастики: Пособие для преподавателей / О. А. Леонович. – М.: Интерфакс, 1994. – 128 с.
43. Литвин І. М. Перекладознавство. Науковий посібник / І. М. Литвин. – Черкаси: Видавництво Ю. А. Чабаненко, 2013. – 288 с.
44. Макарова Л. С. Коммуникативно-прагматические аспекты художественного перевода / Л. С. Макарова. – М.: Буква, 2006. – 364с.
45. Мамрак А. В. Вступ до теорії перекладу / А. В. Мамрак. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 304 с.
46. Марчук Ю. Н. Модели перевода / Ю. Н. Марчук. – М.: Академия, 2010. – 176 с.
47. Маслова В. А. Лингвокультурология / В. А. Маслова. – М.: Академия, 2001. – 183 с.
48. Матвеева Г. Г. Актуализация прагматического аспекта научного текста / Г. Г. Матвеева. – Ростов на Дону: РГУ, 1984. – 132 с.
49. Матезиус В. Избранные труды по языкознанию. Перевод с чешского и английского / В. Матезиус. – М.: Радуга, 2010. – 232 с.
50. Миньяр-Белоручев Р. К. Теория и методы перевода / Р. К. Миньяр-Белоручев. – М.: Московский лицей, 1996. – 208 с.

51. Моррис Ч. У. Основания теории знаков / Ч. У. Моррис // Семиотика. – М.: Эксмо, 1983. – 61 с.
52. Найда Ю. А. К науке переводить. Принципы соответствий / Ю. А. Найда // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике: сб. статей. – М.: Радуга, 1978. – С. 37-90.
53. Найда Ю. А. Наука перевода / Ю. А. Найда // Вопросы языкознания. – М., 1970. – № 4. – С. 57-63.
54. Персикова Т. Н. Межкультурная коммуникация и корпоративная культура / Т. Н. Персикова. – М.: Логос, 2002. – 224 с.
55. Радзієвська Т. В. Нариси з концептуального аналізу та лінгвістики тексту / Т. В. Радзієвська. – К.: Інформаційно-аналітичне агентство, 2010. – 491 с.
56. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі : монографія / О. В. Ребрій. – Харків :Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, 2012. – 376 с.
57. Садохин А. П. Введение в теорию межкультурной коммуникации / А. П. Садохин. – М.: Высшая школа, 2005. – 310 с.
58. Сдобников В. В. Теория перевода / В. В. Сдобников, О. В. Петрова. – М.: Восток-Запад, 2007. – 448 с.
59. Селеменова О. А. Формування концепції мовної картини світу в роботах вітчизняних і зарубіжних лінгвістів кінця XVIII – початку XX століття / О. А. Селеменова // Філологічні науки. – 2012. – № 1 (12). – С. 130-134.
60. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.
61. Серль Дж. Логический статус художественного дискурса / Дж. Серль // Логос. – М.: Радуга, 1999. – № 3. – С. 34-47.
62. Степанов Ю. С. В поисках прагматики / Ю. С. Степанов. – М.: Известия ОЛЯ, 1981. – №4. – С. 323-327.
63. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация / С. Г. Тер-Минасова. – М.: Слово, 2000. – 624 с.

64. Томахин Г. Д. Реалии-американизмы. Пособие по страноведению / Г. Д. Томахин. – М.: Высшая школа, 1988. – 239 с.
65. Уланович О. И. Концепты эмоций в англоязычной эмотивной фразеологии / О. И. Уланович, М. В. Мороз // Актуальные проблемы германистики, романистики и русистики: Материалы ежегодной международной научной конференции 1–2 февраля 2013 г., г. Екатеринбург, Россия. – Часть 2. – Екатеринбург: УГПУ, 2013. – С. 111-118.
66. Цивьян Т. В. Лингвистические основы балканской модели мира / Т. В. Цивьян. – М.: Наука, 1990. – 207 с.
67. Чернейко О. Л. Гештальтна структура абстрактного імені / О. Л. Чернейко // Філологічні науки. – № 4. – 1995. – С. 73-83.
68. Швейцер А. Д. Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты / А. Д. Швейцер. – М.: Наука, 1988. – 215 с.
69. Шумагер Е. И. Фоновая лексика, ее своеобразие и связь с культурой / Е. И. Шумагер. – М., Логос, 1990. – 129 с.
70. Щербань Є. А. Огляд теоретичних досліджень структури та типологій картини світу людини / Є. А. Щербань // Вісник психології і соціальної педагогіки. – К., 2010. – С. 192-198.
71. Akmajian A. Linguistics: an Introduction to Language and communication / A. Akmajian, R. A. Demers, R. M. Hamish. – Cambridge, Massachusetts, London: MIT Press, 1984. – 427 p.
72. Arntz R. Terminological Equivalence and Translation / R. Arnts, H. Sonneveld, K. Loening // Terminology: applications in interdisciplinary communication. - Amsterdam: John Bendjamins, 1993. - Pp. 5-19.
73. Bucharov P. Concept of Knowledge / P. Bucharov. – Evanston: Northwestern University Press, 1970. – 296 p.
74. Koller W. Equivalence in Translation Theory / W. Koller // Ed. A. Chesterman, Readings in Translation Theory. – Helsinki: Oy Finn Lectura Ab., 1989. – Pp. 99-104.

75. Koller W. The Concept of Equivalence and the Object of Translation Studies / W. Koller. – Helsinki: Target, 1995. – 312 p.
76. Murphy G. L. The Big Book of Concepts / G. L. Murphy. – Cambridge: MIT Press, 2002. – 563 p.
77. Nadel L. What is Cognitive Science? / L. Nadel // Encyclopedia of Cognitive Science: In 4 volumes. – Vol. 1. – Chichester, 2005. – P. 13-15.
78. Neubert A. Text and translation / A. Neubert // Übersetzungswissenschaftliche Beiträge. Leipzig. – №4. – 1985. – Pp. 27-28.
79. Ohman R. Speech, literature and the speech between / R. Ohman // Essays in modern Stylistics. – L.: N. Y., 1981. – Pp. 83-87.
80. Savory T. The art of translation / T. Savory. – Boston: The Writer, 1968. – 191 p.
81. Wierzbicka A. Semantics, Culture and Cognition, Universal Human Concepts in Culture / A. Wierzbicka. – Specific Configuration. – New York; Oxford: OUP, 1992. — 325 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРОВАНОГО МАТЕРІАЛУ

82. Киз Д. Цветы для Элджернона. Режим доступа: <https://www.rulit.me/author/kiz-deniel/cvety-dlya-eldzhernona-roman-drugaya-redakciya-download-free-173070.html>
83. Кіз Д. Квіти для Елджернона. Режим доступа: <https://rulit.me/books/kviti-dlya-eldzhernona-download-free374622.html>
84. Keyes D. Flowers for Algernon. Режим доступа: https://royallib.com/book/Keyes_Daniel/Flowers_for_Algernon.html